

ACTA HISTRIAE

33, 2025, 3

UDK/UDC 94(05)

ACTA HISTRIAE 33, 2025, 3, pp. 375-616

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

33, 2025, 3

This publication is based upon work from COST Action CHANGECODE, CA22149, supported by COST (European Cooperation in Science and Technology)

COST (European Cooperation in Science and Technology) is a funding agency for research and innovation networks. Our Actions help connect research initiatives across Europe and enable scientists to grow their ideas by sharing them with their peers. This boosts their research, career and innovation.

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 33, leto 2025, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Paolo Broggio (IT), Stuart Carroll (UK), Àngel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, Urška Lampe, Amanda Madden (USA), John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Jeppe Büchert Netterstrøm (DK), Žiga Oman, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povalo (IT), Marijan Premovič (MNE), Colin Rose (CA), Vida Rožac Darovec, Tamara Scheer (AT), Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Nancy M. Wingfield (USA), Salvatore Žitko.

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Žiga Oman, Urška Lampe, Boštjan Udovič, Jasmina Rejec

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Cecilia Furioso Cenci (it.), Žiga Oman (angl.), Petra Berlot (angl./it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Žiga Oman (angl., slo.), Cecilia Furioso Cenci (it.), Karry Close (ang.), Yuri Barron (angl.)

**Založnika/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; <https://zdjp.si/en/p/actahistriae/>

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research and Innovation Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Ljubljana, Pristanišče na Bregu, 1765, izrez, / Lubiana, Porto al Breg, 1765, dettaglio, autore sconosciuto / Ljubljana, Harbour at Breg, 1765, detail, unknown author (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. septembra 2025.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA); Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Katalin Prajda: Banking Between Florence, Venice, Buda and Dalmatia in the Fourteenth Century	375
<i>Circuiti finanziari tra Firenze, Venezia, Buda e la Dalmazia nel Trecento</i>	
<i>Bančništvo med Firencami, Benetkami, Budimom in Dalmacijo v 14. stoletju</i>	
 Aleksandro Burra: La parabola fieristica capodistriana: dal tardo medioevo all'età moderna	405
<i>The Rise and Fall of Koper's Fairs: From the Late Middle Ages to the Early Modern Period</i>	
<i>Vzpon in padec koprskih sejmov: od poznega srednjega veka do novega veka</i>	
 Izidor Janžekovič: Early Modern Ottoman and Russian Clothing through Ethnic Stereotypes in Western and Central Europe	453
<i>L'abbigliamento ottomano e russo nell'età moderna attraverso gli stereotipi etnici in Europa occidentale e centrale</i>	
<i>Zgodnjenovoveška osmanska in ruska oblačila skozi etnične stereotipe v zahodni in srednji Evropi</i>	

Víctor J. Jurado Riba: Foreigners and the Prevention of the Plague in Early Modern Barcelona (1629–51).....	479
<i>Gli stranieri e la prevenzione della peste nella Barcellona moderna</i>	
<i>Tujci in preprečevanje kuge v novoveški Barceloni</i>	
 Veronika Kos: Ženske, tujke v svojih mestih?: položaj žensk v luči mestnih statutov	503
<i>Donne, straniere nelle proprie comunità urbane?</i>	
<i>la condizione delle donne alla luce degli statuti cittadini</i>	
<i>Women, Foreigners in Their Own Urban Communities?: The Status of Women in Light of City Statutes</i>	
 Claudio Povoło: The Outlaw and the Comet of 1618	539
<i>Il fuorilegge e la cometa dell'anno 1618</i>	
<i>Izobčenec in komet iz leta 1618</i>	
 Žiga Oman: Od soseda do tujca – izgon v zgodnjenovoveški Ljubljani	581
<i>Da vicini a estranei: la messa al bando nella Lubiana d'età moderna</i>	
<i>From Neighbour to Outsider – Banishment in Early Modern Ljubljana</i>	

ŽENSKÉ, TUJKE V SVOJICH MESTIH?: POLOŽAJ ŽENSK V LUČI MESTNIH STATUTOV

Veronika KOS

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1f, 6273 Marezige, Slovenija
e-naslov: veronika.kos@irris.eu

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi reinterpretacije statutarnih določb za Izolo, Koper, Piran in Ptuj ter drugih virov analizira vlogo in položaj ženske v mestih na Slovenskem v srednjem in zgodnjem novem veku. Čeprav normativni viri žensk formalno praviloma ne obravnavajo kot tujk, so določene norme krepile njihovo izključenost. Jasno vzpostavljena hierarhija spolov je ženskam vedno določala podrejen položaj, zaradi česar se nikoli niso mogle popolnoma izenačiti s polnopravnimi meščani. Ženske je v določenem kontekstu zato smotrno obravnavati kot tujke v lastnih mestih.

Ključne besede: tujci, zgodovina žensk, statuti, Istra, Ptuj, srednji vek, zgodnji novi vek

DONNE, STRANIERE NELLE PROPRIE COMUNITÀ URBANE?: LA CONDIZIONE DELLE DONNE ALLA LUCE DEGLI STATUTI CITTADINI

SINTESI

Basandosi su una reinterpretazione delle disposizioni statutarie di Isola, Capodistria, Pirano e Ptuj, come di altre fonti, il saggio analizza il ruolo e la posizione delle donne nelle città slovene nel medioevo e nella prima età moderna. Sebbene le fonti normative non trattino formalmente le donne come straniere, alcune norme ne hanno rafforzato l'esclusione. La gerarchia di genere chiaramente stabilita ha sempre assegnato alle donne una posizione subordinata, il che significava che non potevano mai essere pienamente equiparate ai cittadini a pieno titolo. In un certo contesto, è quindi appropriato considerare le donne come straniere nelle proprie città.

Parole chiave: stranieri, storia delle donne, statuti, Istria, Ptuj, medioevo, prima età moderna

UVOD¹

V zadnjih desetletjih so študije družbene in kulturne zgodovine prispevale k prepoznavanju »tujca« kot heterogene kategorije v mestih predmoderne Evrope. Tudi na Slovenskem so se izrazi, kot je latinski *forensis* in njegove nemške ustreznice (*ausser*, *ausser man*, *ausserman*, *außlennder*), v virih srednjeveških in novoveških mest nanašali na različne posameznike in družbene skupine – od prebivalcev sosednjih mest in vseh drugih oseb iz bližnje ali daljne okolice do individuumov, ki so ustvarjali stalen imigracijski tok. Tujost so določali predvsem meščani kot polnopravni prebivalci mest, tako v postavljenem pravu kot tudi v vsakdanjem življenju. Med tujce so sodili tudi pripadniki različnih družbenih, etničnih ali verskih skupin, ki so sicer živeli v mestu, vendar jim je bila pripisana tujost, saj si niso mogli zagotoviti meščanske pravice. Dognanja sodobnih študij, ki proučujejo izkustveni svet in vsakdanje življenje žensk v evropskih mestih srednjega in zgodnjega novega veka, pa so opozorila tudi na relativno tujstvo žensk v mestih v primerjavi s polnopravnimi meščani moškega spola, ki je bilo pogojeno z različnimi dejavniki (prim. Mosher Stuard, 1986, 39–55; Kirshner, 2001, 117–149; Studer, 2002, 169–200; Lansing, 2003, 85–100; Mummey & Reyerson, 2011, 910–922).

Miri Rubin ugotavlja, da so bile ženske, kljub svoji fizični prisotnosti in aktivni vlogi v vsakdanjem življenju, gospodarstvu ter religioznih praksah, potisnjene na obrobje mestne skupnosti zaradi normativnih in simbolnih okvirjev, ki so oblikovali družbeno resničnost. Nadalje poudarja, da obravnava žensk kot tujk predstavlja interpretacijo njihovega družbenega položaja in ne kategorične trditve (Rubin, 2020, 71–90). Vendar takšen pristop omogoča širše razumevanje tujstva, ki presega zgolj npr. geografski izvor in vključuje tudi spolno pogojeno izključevanje iz struktur moči in družbenega priznanja.

V preteklosti je bila meščanska identiteta interpretirana kot izrazito »moška«. Mesta so bila že od srednjega veka povezana z »moškimi« lastnostmi racionalnosti in dojeta kot prostor, kjer bi se lahko, tako dobesedno kot figurativno, izrazili ideali uma, kar se je v 18. stoletju še okrepilo. V nasprotju s tem so bile lastnosti, ki so bile povezane z organsko naravo, zlasti s telesom, tradicionalno pripisane ženski sferi. Podeželje, neločljivo povezano z naravo, je imelo zato bolj »žensko« konotacijo (Simonton, 2017, 1–3). Čeprav normativni viri žensk v mestih predmoderne Evrope praviloma ne opisujejo kot tujk, naj bi bila njihova življenja – zaradi njihovega omejenega dostopa do lastnine, političnega odločanja in drugih oblik družbene participacije, kar je bilo skladno z ureditvijo, ki

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Soočanje s tujci v mestih Zgornjega Jadrana na prehodu iz srednjega v zgodnji novi vek* (J6-4603) in raziskovalnega programa *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel* (P6-0435), ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

je temeljila na strogi hierarhiji spolov – pogosto primerljiva z življenji tujcev oziroma prebivalcev mest, ki niso uživali polnopravnega meščanskega statusa. V tem kontekstu je tujost smiselno razumeti kot stanje družbene, pravne in simbolne marginalizacije iz meščanske skupnosti.

Zgodovinske raziskave so predmodernim ženskam dolgo časa posvečale le malo pozornosti. Študije so se osredotočale bodisi na vidne, vendar atipične pripadnice višjih družbenih slojev, bodisi na resnično ali domnevno podrejenost žensk. To predpostavko je v Evropi od sredine 70. let 20. stoletja – v ZDA kakšno desetletje prej – začel izpodbijati porast študij, ki si prizadevajo za večje upoštevanje dinamik spola skozi preteklost in za opustitev razumevanja moškosrediščne zgodovinopisne tradicije kot nevtralne (Verginella, 2004, 9).

Sledeč načelu Joan Wallach Scott, ki zavrača poenostavljanje interpretacije spola kot binarnega koncepta, na katerem naj bi temeljile družbenozgodovinske razlike med moškimi in ženskami, ter poziva k proučevanju širšega konteksta, tj. kdaj/kako/zakaj itd. so se pojavile morebitne razlike (Wallach Scott, 1986; 2008), so bili pod vprašaj postavljeni globoko zakoreninjeni zahodni koncepti dihotomije predvidenih družbenih vlog, izhajajočih iz tradicionalnih spolnih vlog (Donohoe, 2023).

Prve študije, vezane na vlogo in položaj žensk(e) v predmodernih mestih na Slovenskem, so bile objavljene v drugi polovici 20. stoletja, ko se je s problematiko natančneje začela ukvarjati Darja Mihelič (1978; 1997b; 1999; 2000; 2001; 2002; 2004; 2013). S statusom žensk v srednjeveških istrskih in celinskih mestih, s poudarkom na poslovni sposobnosti žensk, se je ukvarjala Mojca Kovačič Dadić (Kovačič, 2003; 2004a–b; 2009; Kovačič Dadić, 2010; 2011). Pravni položaj žensk(e) po statutarnih določbah pa sta ob Darji Mihelič natančneje obravnavala (avstrijska) zgodovinarka Elke Hammer-Luza (Ptuj) (Hammer-Luza, 2003) in pravni zgodovinar Marko Kambič (Piran, Izola, Koper in Ptuj) (Kambič, 2010; 2012; 2013).²

Namen tega članka je preveriti hipotezo, ali je za slovenske zgodovinske dežele v srednjem in novem veku ženske v določenih okoliščinah smiselno obravnavati kot tujke v njihovih lastnih mestih. Prispevek bo poglobil razumevanje kompleksnih spolnih in družbenih dinamik v predmodernih mestih ter dopolnil obstoječe raziskave o vlogi in položaju žensk v predmodernih mestih na Slovenskem in primerljivih območjih.

Čeprav (občasno) nepopolno, se je pravno gradivo izkazalo za pomemben vir, ki omogoča proučevanje vloge in položaja žensk v Evropi srednjega in novega veka, saj nudi – pogosto edini – vpogled v življenje ljudi, ki v predmoderni niso pripadali evropskim elitam. Pomemben vir za analizo statusa žensk v urbanem okolju so mestni statuti in privilegiji, dednopravne in poročne pogodbe, notarski protokoli in sodni spisi. Čeprav večina naštetih virov vsebuje

2 Tukaj je vredno opozoriti tudi na njegov prispevek o kazenskoprnem položaju žensk v zgodnjem novoveški Ljubljani (Kambič, 2021).

veliko več informacij o moških udeležencih, njihov natančnejši pregled ponudi tudi marsikatero informacijo, vezano na ženske (Bardsley, 2007, 5–6; Kovačič, 2008b, 332–339; Mitchell, 2011, x–xi).

V nadaljevanju se bom oprla na določbe ohranjenih mestnih statutow za Izolo, Koper, Piran in Ptuj, s čimer bo do neke mere upoštevana t. i. tipološka dvojnost mest na ozemlju današnje Slovenije. Primorskih komunov namreč ni mogoče preprosto enačiti z mesti v notranjosti (Mihelič, 2004, 24–25). V primeru mestnih statutow gre za zakonodajne akte, ki ne opisujejo dejanskega vsakdana, ampak poskušajo vanj vpeljati red. Zato je pri njihovi interpretaciji potrebna določena stopnja kritičnosti. Marko Kambič vidi pojav statutow primorskih komunov kot rezultat dolgotrajnega razvojnega procesa. Kot pojasnjuje, so se iz popolnoma praktičnih vzrokov prvotne statutarne določbe tudi spreminjale (t. i. redakcije), zato je za posamezne kraje v določenem časovnem zaporedju nastalo več statutow (Kambič, 2010, 774–775).

Za najstarejši tovrstni dokument na Slovenskem velja statut piranskega komuna iz leta 1274. Ta izdaja se je ohranila le fragmentarno v poznejših prepisih. Kasnejše redakcije iz let 1307, 1332, 1358 in 1384 pa so se popolnoma ohranile v dveh izvirnikih oziroma za leto 1384 se je ohranil zgolj en izvod. Redakcija iz leta 1384 je z dopolnitvami in s popravki ostala v veljavi do leta 1797 (Pahor, 1975, 77; Darovec & Šumrada, 2006, 24–28).

Po mnenju Luigija Morteana (1888, 350) naj bi imela Izola statut vsaj že leta 1338, če ne že leta 1324, Janez Kramar (2003, 58) pa navaja celo letnico 1279 ob predaji Benetkam. Prva ohranjena kodifikacija izolskega prava sega v leto 1360. Izvirnik je v obdobju od nastanka do leta 1572 predstavljal uradni komunski izvod, kamor so v prvih desetletjih nesistematično dodajali naknadne vpise. Zaradi požara v izolskem mestnem arhivu (1903) je statut redek vir informacij za raziskovanje mesta v beneški dobi (Morteani, 1988, 7–8; Kos, 2006, 14–15).

V Kopru naj bi statuti obstajali že pred letom 1239, vendar se ti niso ohranili. Kot v svoji študiji ugotavlja Darko Darovec, se je koprski komun vsaj od leta 1238 ravnal po svojih statutih, ki so z nekaterimi nadaljnjimi redakcijami veljali do leta 1348, ko jih zaradi upora do leta 1358 beneške oblasti niso upoštevale. Koprski statuti so uradno stopili v veljavo šele leta 1394 oziroma v nekoliko spremenjeni redakciji leta 1423. Slednja različica je ostala v veljavi v naslednjih stoletjih. Vsebina statutow ne vključuje celotnega pravnega sistema tistega časa. Skoraj v celoti namreč manjkajo določila kazenskega prava, medtem ko od vseh istrskih statutow vsebuje najnatančnejša določila glede splošnih vprašanj obligacijskega prava (Darovec, 2023, 771; Darovec & Mihelič, 2024, 39–84).

V primerjavi z istrskimi komuni je bila avtonomija srednjeveških celinskih mest praviloma skromnejša. Na splošno bi lahko trdili, da se istrska mesta razlikujejo od celinskih v tem, da prva veljajo za t. i. statutarne mesta, vendar obstajajo tudi izjeme. Ptuj je edino celinsko mesto, ki je postavljeno pravo prejelo v obliki statuta in ne privilegijev, kot je to veljalo za večino mest v notranjosti. Prvi ptujski statut, izdan leta 1376, je pozneje nadomestil drugi iz leta 1513. Kot pravni predpis je ta

za mesto *pro iure* veljal do leta 1555, ko je salzburška nadškofija izgubila oblast nad Ptujem. Nadvojvoda Ferdinand je tega leta uveljavil pravico do odkupa in Ptuj priključil svoji deželnoknežji posesti. Posamezna določila drugega ptujskega statuta pa so ostala v veljavi še do 18. stoletja (Vilfan, 1996, 166–167; Hernja Masten, 1997, 63; 1999, 8; 2023, 10, 21–22; Simič, 1997, 15; 1998, 45).

Oba ptujska statuta v nekaterih členih jasno razlikujeta med »meščani« (*purger* oziroma *burger*) in »ženskami« (*frau* oziroma *frawen*) (prim. STPT 1376, čl. 75; STPT 1513, čl. 46). Ženske si na Ptuju, za razliko od nekaterih drugih mest v Svetem rimskem cesarstvu (npr. Bremen, Coesfeld in Speyer), namreč niso mogle zagotoviti meščanske pravice (Studer, 2002, 172–178, 187–189). Čeprav so resda uživale del mestnih privilegijev (STPT 1376, čl. 56), niso imele nobene neposredne vloge pri vodenju mesta, v katerem so živele. Imele so npr. pravico do trgovanja, vendar niso smele voliti oziroma biti izvoljene v mestni svet (Hammer-Luza, 2003, 178; Shahar, 2003, 174–175).

Prispevek najprej obravnava civilnopravni položaj žensk, s poudarkom na družinskem pravu. Nato prestopi štiri stene doma in prikaže širši družbenoekonomski položaj žensk, na koncu pa se posveti še kazenskemu pravu. Zaradi primerjave vsebina ponekod preseže meje slovenskega državnega ozemlja in se nasloni tudi na statute drugih – zlasti istrskih – mest. Za verodostojno obravnavo mest v notranjosti so poleg statutarnih norm mesta Ptuj v raziskavo vključene tudi *Malefične svoboščine Ljubljančanov* (1514), *Gradivo za zgodovino Ljubljane* in *Gradivo za zgodovino Maribora*.

CIVILNOPRAVNI POLOŽAJ

Srednjeveški in zgodnjenovoveški pisci so ženske razvrščali v različne skupine, pri čemer se delitev pogosto osredotoča na njihovo družinsko vlogo ali starost. Poleg omenjene kategorizacije je bila posameznica determinirana tudi glede na svoj družbeni status. Življenja kmečkih žensk, meščank in plemkinj namreč ni mogoče preprosto enačiti.³ Poseben status pa so imele tudi redovnice (plemiškega ali meščanskega stanu). Kljub upoštevanju določene heterogenosti žensk v literaturi in virih najpogosteje prevladujejo tri kategorije: samska ženska (praviloma devica, *virgo*); žena (*uxor*) in vdova (*vidua*). Položaj žensk je bil dejansko seveda raznovrstnejši (Mogorović Crljenko, 2006, 112; Beattie, 2007, 144–145; Rubin, 2020, 72–73).

Prav tako je treba izpostaviti, da so bile po mnenju Judith M. Bennett in Amy M. Froide nikoli poročene ženske v Evropi v obdobju med letoma 1250 in 1800 relativno pogoste in da naj bi predstavljale 10–20 % vseh odraslih žensk, pri čemer redovnice niso vštete (Bennett & Froide, 1998, 1–2).

3 Posebej pomembno vlogo so imele plemkinje, ki so s porokami omogočale dinastične povezave in ozemeljske konsolidacije svojih rodbin. Med najvidnejše sodijo npr. Hema Krška, Barbara Celjska, Veronika Deseniška in Margareta Maultasch. Za podrobnejšo analizo prim. Kovačič (2007) in Mahnič (2006).

Zakonska zveza pa je tako v teoriji kot praksi predstavljala normativ. Pomembnost zakona je mdr. vidna v zelo natančno izdelani zakonodaji, na kateri je temeljila institucija poroke. Medtem ko so bila vprašanja dedovanja področje statutarne prava, je bila večina preostalih vprašanj področje kanonskega prava. Kljub prizadevanju Cerkve so se krščanska načela (ob podpori posvetnih oblasti) uveljavila počasi, saj so se prilagajala tudi posameznim potrebam mesta. V primorskih komunih je bila zakonska zveza veljavna le, če je bila sklenjena po običajih določenega mesta: »po navadi piranske zemlje« (STPI II, kn. VII, čl. 11), »po običaju te dežele Izole« (STIZ I, kn. II, čl. 2; STIZ II, kn. II, čl. 2) ali »po običaju Kopra« (STKP, kn. II, čl. 68). Zakonska zveza je morala biti sklenjena v prisotnosti in s soglasjem sorodnikov obeh partnerjev. Dekle ali ženska v Kopru, ki je bila pod oblastjo očeta ali drugega varuha, bi izgubila premoženje, ki bi ji sicer pripadalo, če bi se poročila ali imela spolne odnose brez njihovega dovoljenja (STKP, kn. I, čl. 19; prim. Darovec & Mihelič, 2024, 127).

Za razliko od istrskih mest ptujška statuta ne vsebujeta nobenega člena, ki bi določal način sklenitve zakonske zveze po specifičnem mestnem običaju. V praksi pa se uveljavi sklenitev zakona »po redu svete krščanske cerkve« (prim. GZM XI, št. 9, 16, 34, 36, 64, 98, 111; Kovačič, 2004a, 261–262; Kos, 2017, 61, 464).

Statuti primorskih komunov (STPI I, kn. VII, čl. 26; STKP, kn. II, čl. 62; STIZ II, kn. II, čl. 28) so v primerjavi s Ptujem tudi natančneje določali dovoljeno spodnjo starostno mejo za vstop v zakon. V primeru Kopra, Izole in Pirana ni prihajalo do večjih odstopanj – za dečke ok. 14., za dekleta ok. 12. leta – tudi v primerjavi z določili drugih istrskih mest (npr. Pulj (Pula), Poreč, Trst/Trieste ali Umag). Pri tem gre le za dovoljeno in ne dejansko starost, pri kateri je prihajalo do porok. Nedavne raziskave namreč kažejo, da otroške poroke v preteklosti v Evropi niso bile tako pogoste, kot je bilo mišljeno. V primerjavi z dekleti in ženskami v Sredozemlju, ki so se večinoma dejansko poročale v najstniških letih, je severneje prevladoval model razmeroma poznejše poroke v dvajsetih letih. Pri tem je imel pomembno vlogo tudi ekonomski dejavnik. Ženske, ki so bile npr. služkinje, so se namreč poročale kasneje kot tiste iz mestnih elit, ki so bile preskrbljene z doto, saj so si morale to prislužiti (Kovačič, 2004a, 265; Mogorović Crljenko, 2006, 47–52; prim. Shahar, 2003, 178–179; Hanawalt & Dronzek, 2011, 37–38).

Glede na dikcijo statutow naj bi sklenitev zakona predstavljala konsenz med bodočim možem in ženo. Toda končen razplet je bil v večini primerov odvisen od družinskih, ekonomskih in drugih interesov (Mogorović Crljenko, 2012, 42–50).⁴ Od 12. stoletja se je počasi uveljavilo pravilo, da je najprej moralo priti do zaroke. Vpleteni so ob formalnem in zavezujočem dogovoru dorekli tudi natančne dedno-pravne in materialne pogoje: višino dote in jutrnje ter morebitne hišne opreme. Dota je bila pogoj za sklenitev zakonske zveze, toda kot ugotavlja Darja Mihelič, v izjemnih primerih to ni bilo nujno. Premoženje, ki sta ga v zakon prinesla

4 Včasih je poroka simbolizirala konec sporov in maščevanja med sprtimi rodbinami mestnega plemstva ter vzpostavitev novih političnih sil (Darovec, 2017, 64).

zakonca, se je v mestih v notranjosti in v Istri sicer razlikovalo. Poleg dote, ki jo je v primorju v zakonsko zvezo (lahko) prinesel tudi ženin, je »celinski« jutrnji v primorju sorodno darilo *pedes scalarum*, tj. oblačilo, ki ga je ženin dolžen kupiti svoji nevesti. Ona pa je v zakon prinesla *infradomum*, osnovno hišno opremo (Darovec & Mihelič, 2024, 130).

Zaroki je sledila javna naznanitev nameravane poroke, uresničitev te in konzumacija zveze. Do 15. stoletja je bila v navadi poroka na neposvečenem mestu in brez duhovnikovega vodstva, to pa je zamenjala nova »javna« poročna ceremonija (Mogorović Crljenko, 2012, 77). Ta je preprečila potencialne nesporazume v interpretaciji sklenitve oziroma veljavnosti zakonske zveze (Kovačič, 2002, 109–110; Reyerson, 2006, 143; Hanawalt & Dronzek, 2011, 37; Mogorović Crljenko, 2012, 52; Mihelič, 2013, 65–66; Kos, 2017, 60). Kljub temu je prihajalo do t. i. skrivnih porok, proti katerim se ni borila zgolj Cerkev, temveč tudi nekatera statutarna prava, npr. v Trstu in Kopru⁵ (STTS I, kn. III, čl. 59; Vilfan, 1996, 253; Kovačič, 2004a, 263–264; Mogorović Crljenko, 2012, 79, 131–139).

Zaradi demografskega upada, ki je zaznamoval obdobje krize ob koncu srednjega veka, je bilo razmeroma pogosto, da so nekatera mesta podeljevala meščansko pravico »tujim« moškim, ki so se poročili z domačinkami in se nato nastanili v mestu njihovega izvora (*origo*). Takšno prakso je mogoče zaslediti tudi na Ptuj (STPT 1376, čl. 74; STPT 1513, čl. 44) in v Miljah/Muggia, kjer je statutarna norma izrecno določala, da tujka s poroko z domačinom pridobi (zgolj) status (so)kranjke (*vicina*) (STMU, kn. II, čl. 59; prim. Darovec & Mihelič, 2024, 97, 104).

Po *ius commune*, podedovanem iz rimskega prava, in lokalnih statutih je mož, ki se je poročil izven svojega mesta, obdržal svoje meščanstvo in hkrati prevzel »meščanstvo« žene. Toda podobno »dvojno meščanstvo« ni veljalo za posameznico v enakem primeru, tj. če se je poročila izven mesta svojega izvora. Skladno s svetopisemskim konceptom o enoosebnosti zakonskega para, v katerem sta mož in žena z zakramentom združena v eno telo (Mt 19,5–6), naj bi bila obenem združena v eni osebi tudi pri meščanski pravici in v enem bivališču (Studer, 2002, 181), kjer se žena voljno podreja avtoriteti in vodstvu svojega moža (Ef 5,23). Ženska, vpletena v medkrajevno zakonsko zvezo, je bila tako postavljena v težaven položaj; ni bila ne tu ne tam. Ker rojstnemu mestu formalno ni več pripadala, vendar nikoli ni bila sprejeta kot polnopravna pripadnica v moževem mestu,⁶ so jo v obeh skupnostih lahko videli kot tujko (Goldsmith, 1995, 417–450; Kirshner, 2001, 118–120, 144).

Statuti so vsebovali tudi določbe glede delikta bigamije in prešuštva; pri slednjem so se norme razlikovale glede na spol (STKP, kn. I, čl. 21; STIZ II, kn. II, čl. 5). Zanimiva sta zlasti 95. člen prve knjige izolskega statuta, ki možnost mnogozenstva jasno

5 Kdor je v Kopru sklenil skrivno poroko, je moral plačati globo v višini 200 liber, priče, ki so prisostvovala obredu, pa 50 liber. Mladoporočenka je za kazen izgubila tudi premoženje, ki bi ji pripadalo sicer. Polovica bi pripadala komuni, polovica pa sorodnikom (STKP, kn. I, čl. 20; prim. Darovec & Mihelič, 2024, 127).

6 Tuje raziskave, ki proučujejo družinske odnose na območju Francije in Toskane v srednjem veku, navajajo, da je nevesta po priходу v možovo hišo pogosto veljala za tujko (prim. Duby, 1994, 7–8; Opitz, 1999, 338; de La Roncière, 2001, 206).

pripisuje predvsem tujcem (STIZ II, kn. I, čl. 95), in 55. člen druge knjige tržaškega statuta, ki meščanom in prebivalcem Trsta izrecno prepoveduje sklenitev zakonske zveze s prebivalci Kopra (STTS II, kn. II, dodatek k 55. členu). Kršitev tega določila se je kaznovala z izgonom iz Trsta in njegove okolice ter z odvzemom celotnega premoženja. Gre za visoko kazen, praviloma izrečeno v primeru hude kršitve družbenega reda – v primeru uboja, umora ali poškodbe mestnega obzidja (Finnane, 2001, 296–299; Bolton, 1987, 79–80; STIZ II, 60, 153). V koprskem statutu podobnega določila ni zaslediti.

Zaradi vseprisotnosti nesreč v kombinaciji z rudimentarno zdravstveno oskrbo, relativno kratke življenjske dobe in (velikih) starostnih razlik so se ljudje neredko poročili večkrat. Ptujška statuta ponovni možitvi opazneje ne nasprotujeta, saj je vdova: »brez vsake ovire lahko vzela moža, če ji je bilo (tako) všeč« (STPT 1376, čl. 153; STPT 1513, čl. 67). Do nekoliko natančnejše določitve je prišlo le glede pripadajočega premičnega imetja (STPT 1376, čl. 154; STPT 1513, čl. 68). Dovoljenje svojih otrok je posameznica potrebovala zgolj, kadar je želela svojo doto zamožiti drugemu možu (STPT 1376, čl. 152; STPT 1513, čl. 62; Hammer-Luza, 2003, 180–181). V Istri je bila mestna oblast glede ponovne možitve precej strožja. Žena pokojnika je morala živeti v t. i. častnem vdovstvu (STKP, kn. II, čl. 55). Ob Kopru so podobne člene vsebovali tudi statuti npr. v Izoli (STIZ II, kn. II, čl. 25), Buzetu, Dvigradu, Pulju, Umagu in Vodnjanu (Kovačič, 2004a, 266).

S poroko se je spremenil tudi pravni položaj ženske. V obdobju pred koncem 14. stoletja je bilo običajno, da je bilo neporočeno dekle pod oblastjo svojega očeta oziroma skrbnika, s poroko pa je prešlo v »varstvo« svojega moža. Hierarhija spolov v družini je bila jasno zapisana in določena tako v statutih istrskih mest – »poročena ženska, ki je pod oblastjo moža« (STIZ II, kn. II, čl. 16) – kot v statutu mesta Ptuj – »tako je zaradi zakona, da je mož ženi varuh in gospodar« (STPT 1376, čl. 158; STPT 1513, čl. 70). Tovrstnega skrbništva se je žena »otresla« šele, ko oziroma če je ovdovela.

Od druge polovice 13. stoletja dalje je v severni Istri prednjačilo sklepanje zakona »kot brat in sestra« (lat. *ut frater et soror*; tudi »bratska zveza«, lat. *fraterna societas* ali *fraterna compania*). Za razliko od poroke, sklenjene na beneški ali slovanski način, je zakon, sklenjen »kot brat in sestra«, predvideval materialno enakopravnost, tj. skupno upravljanje premoženja; tako tistega, ki sta ga prinesla v zakon, kot tistega, ki sta si ga pridobila med zakonsko zvezo. Mož je imel nekaj prednosti, toda delne omejitve patriarhalne družinske ureditve so vidne tudi skozi statutarna določila (prim. Mogorović Crljenko, 2006, 15–38; Darovec & Mihelič, 2024, 127–133).

V Izoli npr. mož brez ženinega dovoljenja ni mogel poročiti otrok. V nasprotnem primeru je moral sam izplačati doto iz premoženja pred sklenitvijo zakonske zveze (STIZ II, kn. II, čl. 11). Omejitve so obstajale tudi pri dolgovih in zastavljanju premoženja, kot v primeru 36. člena II. knjige izolskega statuta: »Prav tako naj velja, da ne more nihče odtujiti premoženja svoje žene ali druge osebe, če ne bo do tega upravičen na osnovi listine« (STIZ II, kn. II, čl. 1–4,

6, 36). Dolgovi, ustvarjeni pred poroko, so bili stvar posameznika. Tisti, ki so nastali v času zakonske zveze, pa so bili skupni, toda le, če so bili ustvarjeni v korist družinske skupnosti. V primeru smrti enega od partnerjev je imel preživeli zakonec pravico dedovati polovico imetja umrlega.⁷

Tudi v celinskih mestih sta mož in žena skupaj upravljala dobrine, ki sta jih prinesla v zakon. Skupaj sta dolgovala, koristila, kupovala, prodajala itd. (prim. GZL II, št. 51; GZM X, št. 48, 55). Toda njuno imetje je bilo, pravno gledano, še vedno ločeno. Da je žena zelo verjetno razpolagala tako s svojim nepremičnim (prim. GZM III, št. 122) kot tudi premičnim (prim. GZL II, št. 77) premoženjem, je kljub njeni formalnopravni izključenosti iz javnega življenja namreč mogoče sklepati iz ohranjenega listinskega gradiva. Tudi na Ptujju žena po smrti soproga ni bila dolžna vračati njegovih dolgov (STPT 1376, čl. 156–157; STPT 1513, čl. 69). Na osnovi statutarnih določil to ni veljalo v nasprotnem primeru, kajti: »[č]e nekemu možu umre žena, ki bi morala poplačati dolg, in (mož) z ničimer ne more poplačati ter vzame drugo ženo, ki mu prinese premično imetje, naj iz premičnega imetja poplača ves (dolg), tako je zaradi postave, da je mož ženi varuh⁸ in gospodar« (STPT 1376, čl. 158; STPT 1513, čl. 70). Nekatera statutarne določila so ženo tako ščitila pred strogim patriarhalnim ustrojem, medtem ko so jo druga podrejala soprogo oblasti (Kovačič, 2004a, 267–276; 2009, 36; Kovačič Dadić, 2011, 417–425, 433; Mihelič, 2000, 32; 2013, 63–64).

V zadnjih letih so raziskave pokazale, da se je v določenih primerih domnevna »pasivnost« ženskega spola izkazala kot učinkovita praksa, s katero so posameznice, prav zaradi družbenih idealov o podrejenosti žensk, lažje dosegle svoj cilj. Kot v primeru spora za mejni kamen med Marijo Katarino, vdovo pokojnega Luka Thrainerja, in Andreasom Novakom, ki ga je konec oktobra 1720 obravnaval lenarški trški svet. V imenu Marije Katarine je tožbo vložil njen brat Ferdinand Juršič in dosegel poravnavo ter javno opravičilo, Andreja pa je zaradi premika mejnega kamna doletela tudi denarna kazen (PAM 0003, kn. 6, 24. oktober 1720). Patriarhat in pravna participacija žensk se v določenem kontekstu zato ne smeta interpretirati kot nasprotujoča si dejavnika, saj so ženske, z ustreznim delovanjem, znotraj patriarhalnih struktur lahko upravljale zadeve sebi v prid (Beattie, 2021, 102).

Navezujoč se na vlogo in položaj ženske, praviloma interpretiran kot odraz patriarhalnih razmerij moči in posledičnega inferiornega družbenoekonomskega – zlasti pravnega (lat. *fragilitas sexus*) – položaja ženske v srednjeveški in zgodnjenovoveški Evropi, so zgodovinske študije vloge posameznice praviloma omejile na domače ognjišče. Vendar pa sodobne raziskave opozarjajo, da dihotomija med »zasebno« in »javno« sfero za obdobje srednjega in zgodnjega novega veka ni ustrezna. Čeprav so vrata in stene doma simbolizirali to delitev, so bile meje med obema svetovoma

7 Položaju zapustnikovih potomk na osnovi dednopravnih statutarne določil se je posvetil Marko Kambič (2010), ki ugotavlja, da so imele v vseh primorskih komunih in na Ptujju potomke enak pravni položaj, kot so ga imeli zakupnikovi potomci.

8 V ptujskem statutu je naveden termin *vogt*, ki bi po mnenju Dušana Kosa zagotovo lahko pomenil »advokat« v srednjeveškem smislu zastopanja nesamostojnih pravnih subjektov (STPT 1376, čl. 158, op. 26).

v praksi prepustne (Laitinen, 2017, 142–143). Poleg tega dom nikoli ni bil prostor strogega ločevanja spolov, temveč prostor njune redne interakcije (van den Heuvel, 2019, 699–700).

Z vidika spola je v mestih nadalje treba govoriti tudi o protislovju, ki je vladalo znotraj njih. Na eni strani je prihajalo do diskriminacije in marginalizacije žensk, hkrati pa je bila na drugi strani za mesto ključna njihova vloga v gospodarstvu in trgovini, zaradi česar jim je bilo treba zagotoviti določeno stopnjo samostojnosti. Podobno je veljalo za nekatere skupine tujcev, ki so prispevali h gospodarski blaginji mesta in bili izključeni iz polnopravne politične participacije (Kuehn, 2003, 34; Rubin, 2020, 85–90; Bellavitis, 2023, 162).

Ohranjeni viri omogočajo samo delno rekonstrukcijo družbenoekonomske dejavnosti žensk, saj namenjajo pozornost zlasti najpogostejšim ali pa t. i. marginaliziranim dejavnostim. Toda kljub svoji skromnosti nakazujejo tudi na udeležbo žensk v raznovrstnih obrteh in delovnih storitvah. V poslovnem svetu so imele vdove zagotovo veliko večjo svobodo kot poročene ženske,⁹ saj so v listinah njihovi sledovi pogostejši kot sledovi poročenih žensk. Te so može pogosto imenovala za svoje zastopnike (prim. GZL X, št. 67; GZM VIII, št. 43), redkeje pa so same nastopale kot njihove pooblaščenke. Dostopni podatki kažejo tudi na primere skupnega poslovanja zakoncev.

Ob drugih (prim. GZL X, št. 83; GZM V, št. 86, 107) naj izpostavim le primer mariborskega meščana Nikolaja Valha in njegove žene Doroteje, ki sta someščanu Mihaelu Drechslu in njegovi ženi prodala svojo njivo pod mariborsko Kalvarijo (GZM VI, št. 49). O skupnem poslovanju je mdr. možno sklepati tudi iz nekoliko mlajšega primera spora v Lenartu v Slovenskih goricah med Gralziom Herrschlom iz Negovskega Vrha ter usnjarjem Hansom Aberlom in njegovo ženo zaradi sporne kože (PAM 0003, kn. 6, 3. november 1719).

Ohranjeno gradivo ne daje podatkov o tem, kdo je nadzoroval družinske dohodke, ali podatkov o odnosu do dela, ki bi pomagali rešiti vprašanje, ali so ženske cenile svojo udeležbo pri delu kot način izboljšanja svojega položaja v družini in skupnosti (Mihelič, 2013, 72; Kovačič Dadić, 2011, 424). Kot opozori Darja Mihelič (2004, 30), je sicer mogoče sklepati, da je marsikatera žena doma *de facto* »nosila hlače«. Ohranjeno gradivo in pričujoča analiza pa vsekakor potrjuje, da življenja žensk niso bila omejena s hišnimi zidovi.

DRUŽBENOEKONOMSKA VLOGA

V zadnjih desetletjih so raziskave dokazale, da so ženske aktivno sodelovale v gospodarstvu mest. Kljub številnim omejitvam, če ne celo izključevanju, prisotnost žensk v urbanih gospodarstvih ni bila izjema, ampak stalnica, velikokrat nuja. Žene in hčere obrtnikov so bile do določene mere vselej vključene v obrtno

9 V angleških, flamskih in nekaterih nemških mestih je vdova lahko trgovala kot *femme sole*, *Kauffrau* ali *coopwif*, tj. kot neodvisna pravna oseba (Rubin, 2020, 76–77).

produkcijo. Kot žene in vdove pa so nekatere posameznice nadomeščale svoje moške na njihovih položajih, kar zavrača predstave o strogi spolni delitvi dela in ekonomskih vlogah v predmoderni družbi (prim. Reyerson, 2013, 366–384; Hunt & Shepard, 2023, 1–26).

Ker naj bi mesto ponujalo več zaposlitvenih možnosti, je privlačnost mestnega načina življenja vidna v nenehnem dotoku ekonomskih migrantov, med katerimi so velik delež predstavljala tudi mlada in neporočena dekleta, ki so upala na boljše življenje. Kjer so se ohranili zapisi, to dokazuje dejstvo, da so ženske, od visokega srednjega veka dalje, ponekod predstavljale večji delež mestnega prebivalstva kot moški. V severni Evropi so bile ženske navadno številnejše, medtem ko je južno od Alp praviloma veljalo nasprotno (McRee & Dent, 2011, 250–251). V pregledanem gradivu ni bilo mogoče zaslediti podatkov za srednjeveška in zgodnjenovoveška mesta na Slovenskem.

Spol kot kategorija zgodovinske analize je bil do nedavnega le redko sistematično vključen pri proučevanju migracij. Kot posledica uporabe le določene vrste virov je bil prikaz migrantk precej enostranski. Prikazane so bile kot migrantke na kratke razdalje, ki se selijo v mesta, da tam delajo kot služabnice, ali iz družinskih vzrokov, zlasti potreb moškega dela. Toda sodobne raziskave so ovrgle te predpostavke in pokazale, da je bila migracija žensk v mesta precej pogostejša, vzroki zanjo pa so bili različni. Mobilnost žensk se je izkazala za pomemben dejavnik gospodarskega razvoja, po mnenju nekaterih celo enega pojasnjevalnih dejavnikov (prim. Erickson & Schmid, 2023, 199).

Številne raziskave se osredotočajo zgolj na negativne vidike zaposlovanja žensk v mestih, predvsem na njihovo izpostavljenost (spolnemu) nasilju, medtem ko druge opozarjajo tudi na pozitivne vidike njihovega službovanja. To je dalo dekletom nekaj neodvisnosti, jim omogočilo, da zaslužijo za doto, itd. Ženske so bile aktivne v vseh sektorjih mestnega gospodarstva. Razpon delovnih mest, ki so nudila zaposlitev posameznicam, pa se, skupaj z rastjo in razvojem mestnih naselbin, skozi čas ni nujno večal, temveč nenehno spreminjal. Po Evropi so se ženske zaposlovale kot branjevke, dojilje, služabnice, obrtnice, perice, proizvajalke tekstila (zlasti volne), trgovke – zlasti v trgovini na drobno, čeprav so nekatere sodelovale tudi kot vlagateljice in v trgovini na dolge razdalje. Dejavnosti so bile v zdravstveni oskrbi, npr. kot babice in brivke¹⁰ itd. Življenjske okoliščine so številne ženske prisilile tudi k prostituciji (prim. Mogorović Crljenko, 2006, 109; McRee & Dent, 2011, 244–248; Ward, 2016, 89–114; Bellavitis, 2023, 143–155).

Vključenost žensk v mestno gospodarstvo seveda ni bila povsod enaka. Pravo, družbeni običaji in gospodarske razmere so se razlikovali od mesta do mesta in od regije do regije, zaradi česar je popolnoma razumljivo, da so se spreminjale tudi izkušnje žensk (Reyerson, 2013, 371).

10 Brivec je bil osnovni ranocelnik. Ženske so delo opravljale vse do 15. stoletja, potem pa so se zaradi ustanavljanja cehov preusmerile v druge medicinske dejavnosti (McRee & Dent, 2011, 248).

Med tistimi, ki so živele v mestih, je bila vrsta dela, ki je bila posameznici na razpolago, prav tako odvisna od številnih dejavnikov, predvsem od položaja družine, ki ji je pripadala. Pripadnice mestne elite, žene bogatejših meščanov in uspešnih trgovcev, so uživale visok status in opravljale zgolj malo fizičnega dela. Če se je posameznica kot vdova znašla v finančnih težavah, ki so ogrožale preživetje njene družine, ji ni bilo treba delati, temveč je preprosto prodala del svojega imetja; kot v primeru Agnes, vdove ljubljanskega meščana Eberharta von Lanndropa, ki je leta 1430 v veliki stiski del svojega premoženja prodala Frideriku Gannsu (GZL II, št. 84), ali pa v primeru vdove Katarine iz Maribora, ki je prodala svoj vinograd z vsemi pritiklinami v Počehovi (GZM V, št. 89).

Posameznice so svoje finančne težave lahko rešile tudi z zastavljanjem premoženja. Omenim naj le primer Katarine iz Ljubljane, vdove pokojnega Seybota von Ruzzpacha, ki je leta 1401 zastavila hubo za posojenih 10 mark (GZL II, št. 42), vendar je v ohranjenem gradivu mogoče zaslediti tudi druge, podobne primere reševanja finančnih težav (prim. GZL X, št. 87; GZM VI, št. 84; GZM VII, št. 53; GZM VIII, št. 16). Ženske na drugem koncu družbene hierarhije pa so bile prisiljene poprijeti za težja in včasih tudi družbeno nesprejemljiva opravila, tj. prostitucijo (Mihelič, 2000, 34; prim. Opitz, 1992, 292–293; Goldberg, 2006, 858; Bardsley, 2007, 68).

Zgodovinarji opozarjajo, da so ženske kljub številnim priložnostim, v primerjavi z moškimi, praviloma opravljale nižje kvalificirano, slabše plačano delo, ki je bilo zato tudi manj cenjeno. Hkrati je bilo slabše organizirano in regulirano. Ponekod ni bilo podvrženo cehovski ureditvi, toda to je obenem pomenilo, da posameznice niso dobile pripadajoče podpore in zaščite.

Sledeč tezi nekaterih raziskovalcev, naj bi obdobje od druge polovice 14. do začetka 15. stoletja v nekaterih mestih veljalo za zlato dobo gospodarskih priložnosti za ženske, in sicer kot posledica pojava kuge, upada števila prebivalstva in pomanjkanja delovne sile. Toda že sredi, zlasti pa ob koncu 15. stoletja so se razmere ponovno začele spreminjati in te nove možnosti so hitro izginile. Ko razmišljamo o upadu ženske delovne sile ob koncu srednjega veka, je vredno upoštevati tri točke: 1. upad ženske delovne sile ne pomeni, da so ženske popolnoma izginile iz delovne populacije, njihovo delo se je namreč le omejilo na »manj vidna« opravila, ki sta jim bila skupna nizka plača in nizek družbeni status; 2. konec srednjega veka pomeni šele začetek procesa upada ženske delovne sile, saj naj bi bila izključenost žensk iz določenih del predvsem značilna za zgodnji novi vek; 3. primerjanje in posploševanje te problematike sta precej težka, saj je treba upoštevati dejavnike, specifične za posamezno mesto (Bellavitis, 2023, 153–154; Hanawalt & Dronzek, 2011, 42–45; McRee & Dent, 2011, 252–255; Mosher Stuard, 1986, 39).

To je dobro razvidno pri proučevanju gospodarske vloge žensk na Slovenskem, kjer t. i. tipološka dvojnost mest predstavlja primerjalno prednost. V Istri, kjer govorimo o kontinuiteti srednjeveških mestnih naselbin z antiko, so se mesta tako družbeno kot gospodarsko prilagajala času in okolju. Zanje je bilo značilno sožitje agrarnih in neagrarnih dejavnosti. Na to kažejo tudi posamezne statutarne

določbe, ki urejajo agrarne gospodarske panoge. Popolnoma drugače je bilo v notranjeavstrijskih deželah, kjer mesta niso imela lastnega agrarnega zaledja in so bila gospodarsko omejena na obrt in trgovino (Vilfan, 1974a, 125–141; 1974b, 63–74; Mihelič, 1997a, 118; Štih & Simoniti, 2010, 308–309).

Poklicno udejstvovanje žensk

Zaradi omejenosti celinskih mest na obrt in trgovino ne preseneča, da jima je namenjen eden najboljšežnejših delov ptujskega mestnega prava. Podobno kot vsako drugo partikularno pravo je tudi ptujski statut ščitil gospodarske potenciale meščanov pred tujci. Ker sta bili omenjeni dejavnosti ključen element mestnega načina življenja, so imeli polnopravni prebivalci določene privilegije. Posebej naj izpostavim 206. člen drugega ptujskega statuta, ki je jasno prepovedoval skupno poslovanje oziroma trgovanje meščanov in vnanjnikov (STPT 1513, čl. 206). Statutarne norme so nadalje določale tudi jasne časovne in prostorske omejitve, ki so jih morali upoštevati tujci, če so v mestu želeli trgovati s svojim blagom (prim. STPT 1376, čl. 128–131, 135; STPT 1513, čl. 75, 127, 129, 131). Pri tem je treba govoriti tudi o različni obravnavi določenih skupin tujcev, gre namreč za heterogeno kategorijo.¹¹ Iz posameznih členov ptujskega statuta je razvidno, da je podobno veljalo tudi za družbenoekonomski položaj žensk. Ta je bil obenem podvržen tako privilegijem kot omejitvam, kljub njihovi načelni izključenosti pa vloga žensk v gospodarskem in trgovskem življenju mesta ni bila zanemarljiva (Kocher, 1997, 179–180; Hammer-Luza, 2003, 188).

Kot navaja Mojca Kovačič Dadić, viri ne pričajo o tem, da bi se ženske v obravnavanem obdobju na območju današnje Slovenije samostojno ukvarjale s trgovino na veliko (Kovačič Dadić, 2011, 411–412). Kot v skoraj vseh evropskih mestih je njihova dejavnost praviloma ostala omejena na trgovino na drobno. Iz ohranjenega gradiva pa je mogoče sklepati, da so ženske in moški poslovno sodelovali. Zelo pomembno vlogo v celinskih mestih so imeli od 14. stoletja dalje cehi. Navzven so ščitili konkurenčnost in pravice svojih članov, navznoter pa nadzorovali njihovo delovanje, moralno življenje in jim, če se je pokazala potreba, nudili tudi pomoč. Ženske so navedene tako kot žrtve nedopustnega dejanja – po pravilih radgonskega padarskega ceha mojster ali pomočnik v javnosti ni smel žvižgati za poročeno žensko ali devico – kot tudi kot kršiteljice – omenjeno združenje je za obrekovanje med članicami ali njihovo neprimerno vedenje predpisalo kazen *viertel* (četrtno oziroma 140 g) voska (Mihelič, 2002, 316; 2004, 28–29).

11 »Meščani sosednjih mest imajo glede poslovanja na Ptuj enake pravice, kot jih imajo drugi tujci, če velja isto tudi v njihovih mestih za Ptujčane; izjema so meščani Slovenske Bistrice in Maribora, ki smejo, če Ptujčanom brez oviranja dovoljujejo prevažati njihovo vino in drugo (blago) skozi svoji mesti na Koroško skozi Dravski gozd in čez Radlje ter proti Slovenj Gradcu, kot je to že od nekdaj navada, na določen dan v tednu zunaj tedenskega sejma brez oviranja« (STPT 1513, čl. 130).

Združenja so sicer vodili in sestavljali mojstri, pomočniki in vajenci, torej moški, toda v njih so delovale tudi ženske. Žene in hčere mojstrov so bile dobro seznanjene s poslovnimi zadevami, mnoge so bile tudi pismene in sposobne računanja, ne gre pa zanemariti niti njihove vloge pri usposabljanju služabnikov in vajencev. Proizvodnja cehov je ponekod temeljila tudi na najetih delavkah. Njihovo delo so pogosto organizirale ženske, ki niso bile polnopravne članice cehov. Težnja cehov po marginalizaciji ženskega dela pa je v številnih primerih povzročila, da so delavke posegle po kompenzacijskih taktikah v obliki nezakonitih dejavnosti, kot je bila kraja surovin (Hammer-Luza, 2003, 188; prim. Rubin, 2020, 75–76).

Pomembno vlogo žensk lahko izpeljemo tudi iz enega izmed pogojev za dosego mojstrstva, tj. iz poroke. Članstvo cehov in bratovščin se je tako večkrat imenovalo »bratje in sestre«, npr. pekovi na Ptuj, krojačev v Mariboru in lončarjev v Škofji Loki. Ženske so imele pomembno vlogo zlasti, ko je v zgodnjem novem veku prišlo do t. i. cehovske zapore. Število mojstrov določene obrti je bilo s tem omejeno na obstoječe stanje in se je odtlej prenašalo zgolj po družini – očetu, tj. mojstru, je lahko sledil le sin ali zet. Pri tem so imele pomembno vlogo ženske kot dedinje (ne nosilke) pravice do dejavnosti. Vdove so v primeru smrti moža obdržale obrt še leto po njegovi smrti, v tem času pa je odgovornost padla na pomočnika. Po enem letu je obrt ostala v hiši zgolj, če je medtem mojstrski izpit opravil sin pokojnega mojstra ali če se je vdova znova poročila s pomočnikom, ki je izpolnjeval vse pogoje, ali pa se je pomočnik poročil s hčerjo umrlega mojstra (Mihelič, 2004, 28; Kovačič Dadić, 2011, 412–413; Rubin, 2020, 81).

Medtem ko statutarna določila mesta Ptuj iz leta 1513 vsebujejo samo nekaj splošnih smernic o prodaji, je v statutu iz leta 1376 tudi natančno navedeno dovoljenje za nakup na ptujskem tedenskem sejmu. Kot v odnosu med polnopravnimi meščani in drugimi, »tujimi« trgovci je tako treba tudi o ženskah govoriti kot o heterogeni kategoriji (prim. Skinner, 2001, 4). Tudi posameznice so se morale držati določenih pravil, vezanih na družbeni status, ki so meščankam dajala predkupno pravico pred branjevkami, tem pa pred kramaricami (STPT 1376, čl. 56). Slednjim je bilo prepovedano posredniško trgovanje v mestu, prodajati so smele le svoje ali na podeželju kupljene izdelke, pri čemer so morale upoštevati določene časovne omejitve.¹² To trgovanje je bilo redko donosno, vendar je ženskam omogočilo določeno stopnjo neodvisnosti in osebne odgovornosti (Hammer-Luza, 2003, 189).

Na Ptuj so imele ženske v rokah trgovino z voskom (STPT 1376, čl. 42; STPT 1513, čl. 85, 174). V poznem srednjem in zgodnjem novem veku je Ptuj veljal za eno glavnih trgovskih mest za prodajo medu in voska. Prodaja je pomenila – včasih odločilen – prispevek k družinskemu proračunu. Ženske so prevladovala tudi v trgovini na drobno s soljo. Medtem ko je statut iz leta 1513 določal, da v mestu,

12 »Kar pa so (kramarke) po vaseh kupile ali kar so same doma vzredile in pridelale, to so v mestu prodajale ob pravem času zjutraj, ko se je pela jutranja maša, do (velike) maše in večera, ko se je zvonilo in pelo, in ne dlje« (STPT 1376, čl. 57).

ki je takrat štel največ 2.000 prebivalcev (Pickl, 1996, 472), ne sme biti manj kot 14 prodajalk soli (STPT 1513, čl. 170), je statut iz leta 1376 dovoljeval kar 24 prodajalk soli (STPT 1376, čl. 38). Visoko število žensk, ki so se ukvarjale s prodajo soli, je skoraj edinstven primer v srednji Evropi. Za primerjavo, Budim jih je imel le devet, ljubljanski mestni svet pa ima v začetku leta 1575 protokolirane le tri (LJU 488, Cod. I/12 (1575), fol. 16r–v, 1. januar 1575). Vzrok je treba pripisati ugodni geografski legi mesta Ptuj, ob meji dovoljene trgovine z morskjo soljo iz Istre. V 15. stoletju so se nato začela načrtna prizadevanja za povečanje prodaje kamene soli iz Ausseeja, kar se posredno kaže tudi v zmanjšanju števila prodajalk soli na Ptuj (Holz, 2001, 106–107; Hammer-Luza, 2003, 189–190).

Podobno kot na Ptuj je bilo tudi v drugih mestih v notranjosti. Ženske so prevladovale v živiliških strokah, npr. v mesarstvu, zlasti pa v pekarstvu. V Celju jih zasledimo v zvezi z goljufijami. Medtem ko so prevarantske peke kaznovali tako, da so jih vrgli v Savinjo, so pekavke za kazneni morali stati ob sramotilnem stebru ali prangerju. V Ljubljani pa je bila peka in prodaja kruha dovoljena tudi krušaricam in revnim vdovam, vendar le črnega oziroma ajdovega, saj je bila peka belega pridržana za peke, tj. obrtnike. V Mariboru ženske zasledimo v krznarstvu in usnjarstvu, na Ptuj kot udingene dekline (STPT 1376, čl. 121, 124–125, 179; STPT 1513, čl. 55) ter kot irharice, v Ljubljani pa kot čipkarice. Ženske so se zaposlovale tudi kot babice, branjevke in služabnice. Pomembno je poudariti, da so opravljale tudi nepoklicne dejavnosti na domu, npr. šivanje, s čimer so prispevale k družinskemu proračunu. Ukvarjale so se tudi z manjvrednimi oziroma »nedostojnimi« poklici, npr. s prostitucijo – čeprav te ptujski statut ne omenja (Mihelič, 2002, 316–318; 2004, 29–30; Kovačič Dadič, 2011, 412–414).

Od »dostojnih« poklicev, ki so jih opravljale ženske, je v statutih istrskih mest najpogostejše zaslediti njihovo vlogo pri peki in prodaji kruha (STIZ II, kn. III, čl. 24; STKP, kn. II, čl. 75; kn. III, čl. 43; STPI II, kn. VIII, čl. 26–27; STTS II, kn. I, čl. 53–54; kn. IV, čl. 9, 14). V Kopru zasledimo tudi lastnice mlinov in mlinarice (STKP, kn. I, čl. 6). Ker je bil kruh bistven del prehrane prebivalcev primorskih mest v obravnavanem obdobju, so si mesta glede peke kruha za prodajo pridržala več pravic, ki so jim prinašale redne dohodke. Mesto je pravico do peke kruha za prodajo dajalo v letni zakup na dražbi.¹³ Omenjeno delo so za moške zakupnike opravljale poklicne pekavke (lat. *panicocula*), ki so kruh pekle v mestnih komunalnih pečeh. Tudi mesto prodaje kruha je bilo v nekaterih mestnih statutih določeno, npr. v Piranu na domu ali na trgu četrta *Campo*, ob današnjem Tartinijevem trgu. V primeru nepravilnosti, tj. peke prelahkega kruha, so bili peki in pekavke oglobljeni (Mihelič, 1999, 340–341; 2000, 32–34; 2004, 27; 2013, 67, 71, 76).

13 Če je osem dni zapored zmanjkalo kruha, ki so ga spekle pekavke, je tržaški statut dovoljeval peko in prodajo kruha v mestu vsakomur, ne samo zapriseženim pekavkam (Mihelič, 1997b, 94). Leta 1407 je zaradi pomanjkanja žita izolski Veliki svet dovolil prodajo kruha v mestu celo tujcem, če so ga prinesli s seboj in zakupniku plačali davek. Toda zaradi zlorab je prišlo do ponovne prepovedi (STIZ II, kn. IV, čl. 68).

V Kopru in Izoli se ženske navajajo kot krčmarice in branjevke (STIZ II, kn. II, čl. 12; STKP, kn. II, čl. 75). Slednjim se nekoliko podrobneje posveti tudi tržaški statut (STTS II, kn. I, čl. 56). Tako kot na Ptujju so tudi v Trstu zanje veljale določene omejitve. Branjevke tako niso smele opravljati nabav pred deveto uro zjutraj, trgovati pa so smele zgolj na predpisanem mestu. Prav tako so morale biti »mirne« in se posvečati le prodaji. Pri svojem delu tako niso smele presti, ob sebi pa naj ne bi imele otrok, mlajših od dveh let. Statut je poskušal vpeljati red v obstoječo prakso, zaradi česar so bile za morebitno kršiteljico predpisane precej drastične kazni. Kršiteljica je morala obhoditi mestno palačo in medtem okrog vratu nositi kamen, ki je tehtal slabega pol kilograma (Mihelič, 1997b, 94; 2000, 34).

V Kopru in Piranu se ženske omenjajo tudi v povezavi s solinarstvom (STKP, kn. I, čl. 25–26; STPI II, kn. IX, čl. 12). Pojavljajo se kot kupke soli ter kot družabnice in lastnice solin. Te so dajale tudi v zakup, pri čemer jim je pripadala polovica pridelane soli. Bile so tudi solastnice ribiških lovišč, kar ob omembah v statutih (STKP, kn. III, čl. 44, 46) dokazuje njihovo udeležbo v ribištvi. Medtem ko statutarna določila predvidevajo tudi njihovo vključenost v prodajo vina (STIZ II, kn. III, čl. 21; kn. III, čl. 108), pa je bilo določil o oljarstvu razmeroma malo, čeprav je tako oljkarstvo kot oljarstvo veljalo za zelo pomembno dejavnost Istranov. Zato lahko o njihovi vlogi v tej dejavnosti zgolj ugibamo (Mihelič, 1999, 340–342; 2013, 71).

Položaj prostitutk

V statutih so posebej pogoste omembe »javnih ljubic« (lat. *meretrix publica* oziroma *putana*), medtem ko so ženske zvodnice (lat. *ruffiana*, *lena*) omenjene redkeje (prim. STTS I, kn. II, čl. 100). V poznosrednjeveških mestih je segment dobrodelnega dela postala tudi skrb za prostitutke, običajno z zagotavljanjem dote in urejanjem porok. V nekaterih mestih, npr. Speyerju v 16. stoletju, pa so si lahko zagotovile celo meščanstvo (Studer, 2002, 185–186). Toda ne glede na določeno mero tolerance ne gre dvomiti, da so prostitutke veljale za marginalke (Kovačič, 2003, 313, 318–319; Kos, 2016, 355–356).

Ena izmed praks zakonodajalcev, s pomočjo katere so prostitutke odrivali na rob družbe, je bila uporaba oblačil za vzpostavitev trdne vizualne ločnice med poštenimi ženskami in prostitutkami. »Modni dodatki« prostitutk niso izražali družbenega položaja, ampak poklic ali stan (kot npr. beraška značka). Na predmodernem Slovenskem je na razpolago le določilo iz tržaškega statuta, ki je zvodnicam in prostitutkam prepovedovalo nošenje srebrnega, pozlačenega in/ali zlatega pasu (Mihelič, 1997b, 94). Podobni predpisi so veljali tudi drugod po Evropi. Denimo v Augsburgu so morale nositi pajčolan, na katerem je bila za dva prsta debela zelena črta. Na Dunaju je oblačilni red za prostitutke določal nošenje rumene rute na rami, v Budimu pa so morale nositi za roko širok rumen trak na pokrivalu. Medtem so v Sieni morale na vrhnjem oblačilu nositi veliko rumeno črko O, z minimalnim premerom 11 cm, tj. znak, ki je bil v prvi polovici 15. stoletja nato kot ločevalno znamenje dodeljen Judom (Knauer, 2002, 98; Lansing, 2003, 89; Kovačič, 2003, 322; Rubin, 2020, 64–65).

V mestih, kjer je bila prostitucija urejena z zakonodajo, je bilo strogo določeno tudi njihovo gibanje in/ali bivanje. Ženske na slabem glasu so bile v Camerinu v 15. stoletju tako dolžne ostati vsaj 20 hiš stran od frančiškanskega samostana, drugih verskih ustanov in cerkva. Podobno je določal tudi statut v Sieni (1309), skladno s katerim so se morale prostitutke izogibati območju okrog samostana meniškega reda servitov (Rubin, 2020, 88–90).

Treba je upoštevati tudi lego javnih hiš znotraj mesta. Med raziskovalci so mnenja o getoizaciji javnih hiš sicer deljena. Nekateri trdijo, da so stale nekje na robu mesta, medtem ko drugi menijo, da so bile v bližini glavnih (trgovskih) križišč ali na območju, povezanem z drugimi prav tako potrebnimi, vendar nedovoljenimi dejavnostmi. Da so bile prostitutke v mestih stalno naseljene, se pravi, da so živele v javnih hišah, lahko od obravnavanih mest potrdimo le za Trst, kjer sta bordel in njegova lega – in sicer *post palacium communis* – tudi konkretno omenjena v statutu. Živeti so morale na predpisanem mestu, sicer so bile obsojene na izgon iz mesta (Mihelič, 1997b, 94–95; Kovačič, 2003, 322).

Da so prostitutke veljale za marginalke, tujke znotraj skupnosti, se sme sklepati tudi iz diskurza, v katerem je potekala razprava o prostituciji. Ta je sčasoma postajala vse bolj moralistična, polna obsojanja in gnusa (prim. Prestwich, 1976, 16–17). Tudi kazensko pravo je prostitutke obravnavalo drugače kot »dostojne« ženske. Eno izmed statutarnih določil Camerina tako npr. navaja, da lahko kdorkoli prostitutke užali, ne da bi bil za to kaznovan. Njihov družbeni položaj nadalje jasno prikažejo tudi statutarna določila, vezana na posilstvo (Kos, 2016, 314; Rubin, 2020, 88–90).

Čeprav je bil delikt posilstva redko prijavljen,¹⁴ je moral biti pogost, saj v vseh statutih naletimo na člene, ki natančno obravnavajo ta prestop in zanj tudi natančno določajo kazni. Kaznovanje posiljevalcev je bilo največkrat odvisno od statusa žrtve in stopnje njene časti, ki je bila odvisna od socialnega položaja in govoric. Nekateri istrski statuti niso predpisovali kazni, drugi pa so grozili s smrtno kaznijo ali plačilom visoke odškodnine z izgubo časti in izgonom (STIZ II, kn. I, čl. 49; STPI I, kn. II, čl. 32). Najpodrobneje se deliktu posveti tržaški statut, v katerem posilstvo in/ali ugrabitev prostitutke sploh nista veljala za zločin. Posilstva »že pokvarjene ženske« (lat. *mulier iam corrupta*), vključujoč morda tudi prostitutke, pa se dotakne piranski statut, kjer je kazen določil podestat (Kovačič, 2003, 315–320, 323; Mihelič, 1997b, 94–95; 1999, 342; 2000, 36; 2004, 27; 2013, 76; Mogorović Crljenko, 2006, 137–146; prim. Brundage, 2009, 107; Ward, 2016, 8–10).

Za primerjavo s celinskimi mesti, so ptujska statuta in *Malefične svoboščine Ljubljančanov* posiljevalcem grozili z obglavljenjem z desko (za posilstvo poročene ženske), s pokopom pri živem telesu za spozabo nad devico (Ptuj) oziroma z utopitvijo (Ljubljana). Mestna oblast je priznavala posilstvo le, če je ženska

14 V 13. stoletju je v Angliji izmed 142 obtožb posilstva le v 23 primerih prišlo do obravnave in zgolj do ene obsodbe zločinca (Lansing, 2006, 180).

storjeno dejanje prijavila takoj. Žrtev si je kljub vsemu težko povrnila prejšnji položaj oziroma čast v skupnosti. Obravnava posilstva prostitutke tudi v celinskih mestih ni bila navedena, kaj šele natančneje opredeljena (STPT 1376, čl. 28, 29; STPT 1513, čl. 22; Kos, 1998, 94; Kambič, 2021, 46; Steppan, 2005, 117; Hammer-Luza, 2003, 185–187).

KAZENSKO PRAVO

Po mnenju Miri Rubin je bil tudi pravni položaj, zlasti (nez)možnost aktivne pravne participacije na sodiščih, pomemben pokazatelj družbene neenakosti, iz katerega je smotno domnevati o marginalizaciji kot določeni obliki tujstva posameznih socialnih skupin znotraj mesta (Rubin, 2020, 80–82). Načelo enakosti pred zakonom, ki naj bi urejalo današnjo sodno prakso, v predmoderni Evropi praviloma ni držalo, saj so na obravnavo tako obtoženca kot tožnika vplivali številni dejavniki, npr. družbeni status, finančne sposobnosti kršilca oziroma tožnika itd. (Ruff, 2001, 117–118; van der Heijden, 2016, 38).

Analiza kazenskopravnih statutarnih določil na predmodernem Slovenskem potrjuje, da pravni red ni bil nevtralen, temveč je jasno razlikoval med tujci in polnopravnimi meščani, tudi zaradi različnih sodnih pristojnosti glede na družbeni status. Kot v primeru Ptuja, kjer statutarna norma jasno navaja, naj se z meščani postopa, »kot je določeno za meščane, in s tujci, kot veljajo določila za tujce« (STPT 1513, čl. 19). Na osnovi izolskega statuta pa je podestat moral tujcu vedno izreči višjo kazen kot domačinu.¹⁵

Poseben vpogled v razumevanje marginalizacije v kazenskem pravu omogoča analiza pravnega položaja žensk. Do konca 20. stoletja je bilo zgodovinsko pogosto nagnjeno k marginalizaciji vpletenosti žensk v kriminalne, zlasti nasilne dejavnosti, saj naj bi bila ta nenaravna oziroma nesprejemljiva za »nežnejši« spol (Capp, 2004, 188). Literarni in normativni viri 14. in 15. stoletja prikazujejo idealizirano podobo ženske kot krepostne in podredljive osebe, ki se ne ujema s predstavo o kazenskem prestopniku. Hkrati pa je treba upoštevati tudi takratne poglede na ženske in njihovo baje deviantno naravo. Delo *Kladivo čarovnic* denimo izrecno navaja, da naj bi bile ženske po svoji naravi grešna bitja, nagnjena k lažem in prevaram (Kramer & Sprenger, 1948, 44). Iz teh predpostavk, skupaj z drugimi, kot so prepričanja o njihovi nezmožnosti nadzora lastnih čustev, so sodišča veljala za prostor, ki ni bil primeren za ženske. Statutarno določilo Sassarija (1316) je tako npr. jasno narekovalo, da zgolj dve priči ženskega spola štejeta za enakovredni eni moški. Pri tem je treba

¹⁵ »Že dolgo je določeno naslednje: če bo moški ali ženska brez orožja napadel oziroma napadla koga znotraj ali zunaj dežele Izole, naj plača izolskemu komunu štirideset soldov. Če bo napadel z orožjem, naj plača komunu štiri libre. Za tujce in mladoletnike naj glede vseh krivic, tako besednih žalitev kot udarcev in poškodb, presoja gospod podestat in isto naj velja za osebe nižjega stanu. Pri tej presoji mora doleteti meščana manjša kazen, tujca pa večja, pri čemer prebivalci Benetk ne veljajo za tujce. O večji ali manjši kazni pa naj presoja gospod podestat« (STIZ II, kn. I, čl. 2).

izpostaviti, da se je pravna participacija žensk, natančneje njihova vloga prič in tožnic, v predmodernej Evropi lahko precej razlikovala od območja do območja (Mihelič, 2000, 32; prim. Rubin, 2020, 81).

V nadaljevanju bom analizirala kazenska določila statutow, natančneje kazenskoopravno obravnavo žensk v teh, in poskušala ugotoviti, ali je na predstavnice ženskega spola zaradi njihove kazenskoopravne obravnave smotno gledati kot na tujke znotraj mest.

Sodobne študije so v zadnjih letih ovrgle interpretacije določenih pravnih praks – kot npr. (spolno) skrbništvo (lat. *cura sexus*, nem. *Geschlechtsvormund*) –, ki jih je tradicionalna zgodovinopisna naracija pogosto razlagala kot odraz pravne neenakosti žensk in jih posledično reducirala na pasivne oziroma odvisne pravne subjekte. Da se je pravna subjektiviteta moških in žensk v predmodernej dobi precej razlikovala, danes velja za splošno znano dejstvo. Toda kot so dokazale novejšé raziskave, drugačne pravne obravnave ne gre vedno interpretirati le kot obliko ženske inferiornosti (Grochowina, 2005, 1; Lanzinger & Maegraith, 2021, 154–155).

V civilnem in kazenskem pravu je bil odhod na sodišče za mnoge ženske, kot tudi moške, zlasti znak neučinkovitosti izvensodnih mehanizmov reševanja sporov. Dobro sosodstvo, posvetni in krščanski ideal znotraj skupnosti, je veljalo za pomembno in hvalevredno vrlino, predvsem pri ženskah, ki so imele pomembno vlogo pri neformalnem nadzoru mej (ne)sprejemljivega vedenja. Tožba je v skladu z načeli o »ohranjanju sloge« veljala za neučinkovit pristop k pomiritvi sovražnosti. Pogosto je pomenila zadnjo možnost za razrešitev spora oziroma obliko prisile za izvensodno pomiritev (Faggion, 2016, 216–239).

Zaradi interpretacije virov, največkrat slonečih na kvantitativnih podatkih, je bila kriminaliteta žensk, predvsem njihovo nasilno vedenje, navadno izvzeta iz tradicionalnih zgodovinopisnih študij. Če je bila tej problematiki posvečena določena stopnja pozornosti, je bila ženska praviloma obravnavana kot (pasivna) žrtev (družinskega/spolnega) nasilja ali kot storilka tipičnih »ženskih« kaznivih dejanj. Raziskovalci so pogostost ženskih »zločinov iz strasti« utemeljevali kot posledico njihove domnevne pretirane čustvenosti, telesne šibkosti in/ali dejanskega pomanjkanja družbeno-ekonomske neodvisnosti ter pri tem (ne)hote prezrli njihova agresivnejša nagnjenja, ki so se pogosteje povezovala le z moškimi storilci (Burghartz, 1990, 21; Finch, 1992, 23).

Zaradi različnih dejavnikov sta se kriminaliteta in viktimizacija žensk bistveno razlikovali od izkušenj moških. V posameznih sodnih postopkih se ženske omenjajo samo mimogrede (kot sorodnice, lastnice ukradenih predmetov), kot povzročiteljice, večkrat pa kot žrtve kaznivega dejanja. Ženske so bile izpostavljene oblikam nasilja, ki so jih moški izkusili zgolj redko ali pa sploh ne. Kot primer naj navedem družinsko nasilje.

Patriarhalna načela so narekovala avtoriteto moškega oziroma moža, kar se v novem veku še dodatno okrepi, predvsem v protestantskem prostoru (prim. Crowther, 2017, 667–687). Tako v očeh Cerkve (prim. 1 Tim 2,12) kot tudi med laiki se

je za dober zakon priporočalo, da mož vlada in žena brezpogojno uboga. Če je žena to pričakovano vlogo zavrnila, je imel hišni gospodar kot glava družine pravico, da jo disciplinira in kaznuje (prim. Finch, 1992, 38–39; Ruff, 2001, 131–139). Cerkevna in posvetna zakonodaja sta namreč poudarjali, da je mož odgovoren za vedenje svoje žene, zaradi česar je pogosto prihajalo do družinskega nasilja (Kos, 2016, 173–210; prim. Lidman, 2018, 37–105).

V poznem srednjem in zgodnjem novem veku se večina žrtev ženskega spola v zakonskih sporih na Slovenskem sicer ni zatekala k nasilju, temveč je ubrala sodno pot. Še več sprtih parov je medsebojni konflikt rešilo s pomočjo neformalne mediacije sorodnikov, lokalne skupnosti in/ali duhovščine (Kos, 2015, 117). Pri tem je zmotno misliti, da so bile žrtve družinskega nasilja zgolj ženske in/ali otroci. Žrtve so bili tudi moški, vendar so viri o njihovi viktimizaciji precej skopi (Lidman, 2018, 71–89). Takšen je denimo primer Georga Khornlechnerja, ki je v začetku marca 1675 ljubljanski mestni svet zaprosil za sprejetje v mestni špital (ubožnico). Več dni in noči zapored naj bi se namreč potikal pri tujih ljudeh, domov pa zaradi slabega in zasmešljivega vedenja svoje žene ni upal oziroma ni želel (LJU 488, Cod. I/44 (1675), fol. 44r, 4. marec 1675).

Ne le fizično nasilje, tudi obrekovanje, grajanje, sramotilni vzdevki in žaljivke so bili pogosta oblika nasilja v zakonskih zvezah, družinah in skupnostih. T. i. grehi jezika (npr. bogokletje, obrekovanje, grajanje, žaljenje) so bili v poznem srednjem in zgodnjem novem veku v določenih okoliščinah obravnavani podobno kot fizično nasilje (Walker, 2003, 99; Muurling, 2021, 123). V družbi, kjer je imel pojem časti osrednje mesto, žalitve niso bile le besede, temveč oblika neposrednega napada na nasprotnikovo čast (Mihelič, 2000, 36; Čeč, 2011, 703–728; prim. Burghartz, 1990, 125–134; Bardsley, 2006, 26–44).

Zgovoren je primer sodne zadeve iz začetka julija 1615, ko je vdova Marija Weixlbraun v Ljubljani vložila tožbo proti Janezu Kajzlu in njegovi ženi zaradi žaljivk in obrekovanja. Obtožila ju je, da sta jo zmerjala s kurbo in širila govorice o domnevnem razmerju s sinom deželnega vicedoma, kar je razumela kot težko razžalitev časti. Kajzlova žena je sicer priznala žalitev, vendar istočasno trdila, da naj bi jo Marija prva napadla, tako z besedami kot z udarci. Mestni svet je v postopku poudaril pomen sprave, hkrati pa jasno opozoril, da bi ponovitev podobnega sovražnega vedenja, bodisi z dejanji bodisi z besedami, pomenila kazen v višini 100 ducatov, s čimer je jasno izrazil, da so bili tudi besedni napadi razumljeni kot resna kršitev družbenega reda (LJU 488, Cod. I/23 (1615), fol. 117v–119v, 9. julij 1615; prim. Oman, 2022, 1002–1003).

Primer mdr. dokazuje, da so bile ženske vpletene tudi v (fizične) spore izven lastnega gospodinjstva. V virih lahko tako pogosto zasledimo, da so utrpeli fizične poškodbe v okviru sovražnosti, v katere so bili vpleteni njihovi moški sorodniki oziroma družine. Denimo v dveh primerih z Blejskega. Poškodbe, ki bi lahko vodile v smrt, je npr. na dan sv. Marka, 25. aprila 1657, utrpela žena Blaža Sime. Kot je v tožbi v začetku prihodnjega meseca izrazil Sime, naj bi se obtoženec fizično znesel nad njegovo ženo, ko njega ni našel doma (ARS 721, kn. 21, 2.

maj 1657). Posledice fizičnega obračuna so doletele tudi ženo Mihaela Kovača v začetku januarja 1706. Medtem ko so ostali udeleženci spora, vsi moški, utrpeli izgubo zob ali zlom reber, naj bi žensko zadel tako močen udarec, da je izgubila vid (ARS 721, kn. 29, 8. januar 1706).

Nemalokrat so se spori končali tudi s smrtjo (Kos, 2017, 528–529). Pogosto pa so bile ženske tudi žrtve tatvin in/ali spolnega nasilja (Mihelič, 2013, 76–77, 79). Poleg že predstavljenih statutarnih določil naj izpostavim še, da je sankcioniranje tu in tam tudi zaobšlo uradna sodišča in sledilo je kaznovanje po običajih. Tako se je ohranila čast žrtve oziroma njene družine, kot tudi storilca in njegove družine. Če je ženska sprejela poroko s svojim posiljevalcem, se je ta namreč izognil kaznovanju. Ženska se je bila v določenih primerih prisiljena poročiti z moškim, ki jo je zlorabil in v nekaterih primerih morda celo ugrabil. Pri tem je treba izpostaviti, da so bili vzroki za ugrabitve različni. Pogosta redukcija ženske na vlogo le pasivne žrtve tako ne nudi zmeraj ustrezne interpretacije. Nekatere posameznice so bile res odpeljane na silo, medtem ko so druge svojemu »ugrabitelju« sledile prostovoljno – to je bila t. i. dogovorjena (samo)ugrabitve, ki bi bila lahko posledica ljubezni ali nasprotovanja zahtevam staršev (Mihelič, 2000, 36; Mogorović Crljenko, 2006, 146–150; Cesco, 2011, 349; Kos, 2017, 173–176, 524–525; prim. Dunn, 2013, 161, 169; Delameillieure, 2021, 48–62).

Poročila o ugrabitvah žensk v srednjem in zgodnjem novem veku na območju med severnim Jadranom in Vzhodnimi Alpami so sicer maloštevilna, toda kljub temu je prihajalo do njih (Ravnikar, 2018, 74; Kos, 2017, 175; Hajdinjak, 2004, 73), kar mdr. dokazuje tudi določilo *Malefičnih svoboščin Ljubljančanov*, ki pravi, da »[k]adar si kdorkoli, bodisi moški ali ženska, drzne na skrivaj ali javno komu ugrabiti njegovo ženo, hčer, sestro, teto ali sorodnico brez njegovega ali varuhovega soglasja ali vednosti [...]« naj se »takšno početje kaznuje na telesu ali imetju glede na okoliščine dejanja« (Kambič, 2005, 49).¹⁶ Ugrabitve ženske, ki se je končala s sklenitvijo zakonske zveze, pa se je dolgo časa obdržala v Istri (prim. Mogorović Crljenko, 2012, 139–179; 2014, 617–632).

Ženske so bile pogosto zares postavljene v vlogo žrtve, toda posameznice so bile tudi storilke kaznivih dejanj. Kazenska obravnava je zajemala kršitve telesne integritete, javnega reda in miru ter gospodarskega kriminala. V več statutarnih normah so ženske ob moških konkretno omenjene kot možne povzročiteljice bolj ali manj hudih kaznivih dejanj. Večkrat so izrecno navedene, pogosto pa je zapisano, da člen velja za oba spola (lat. *utriusque sexus*) (Mihelič, 2013, 73; Hammer-Luza, 2003, 184).

Podobno je veljalo tudi za *Malefične svoboščine Ljubljančanov*, kjer sta moški in ženska izrecno omenjena že v uvodu, in sicer, da je bilo v Ljubljani dotlej dejanje vsakega zločinca ali zločinke (*aines yeden vbeltatters oder vbeltatterin*) sojeno zgolj po sodnikovi vesti, brez jasno postavljenih zakonov. Kot ugotavlja

16 Za kazni, predvidene za ugrabitelja na podlagi statutarnih norm nekaterih istrskih mest, prim. Mogorović Crljenko (2006, 184–185).

Marko Kambič, kljub neenotnemu nomotehničnemu pristopu ni dvoma, da so kazenske norme malefičnih svoboščin, razen nekaj izjem, veljale za oba spola. Moški samostalniki in moški zaimki, ki določajo naslovnikove norme, skupaj s spolno nevtralnimi, namreč vključujejo tudi ženske. To konkretno pomeni, da so bile ženske, tako kot moški, videne kot aktivni subjekti kaznivih dejanj in so bile obravnavane kot (možne) delikventke pri večini kaznivih dejanj. Le v primeru delikta posilstva je kot storilec imenovan zgolj moški, medtem ko je naslovnica zgolj ženska v primeru detomora in pri sklenitvi zakonske zveze brez soglasja (Kambič, 2005, 117; 2021, 43, 47–49).

Kambič v svoji analizi nadalje pokaže, da so lahko ženske, če jim je bila v posameznem primeru priznana verodostojnost, nastopale tudi kot tožilke. Enako kot moški. V redkih primerih je prišlo tudi do drugačne obravnave glede na spol storilca. Strogo ločitev glede na spol delinkventa je zaslediti zgolj pri normah, ki določajo način izvršitve smrtne kazni, kot npr. pri prelomu prisege o odreku maščevanja, ki za moškega določa smrt z mečem, tj. obglavljenje, za žensko pa utopitev, ki pomeni hujšo smrt kot obglavljenje. V ostalih normah je ženska pri kaznovanju izenačena z moškim delinkventom (Kambič, 2005, 43, 45), in kot navaja Kambič, ni pravila, »ki bi sicer določalo milejšo obravnavo žensk« (Kambič, 2021, 50).

V okviru proučevanja kazenskopravnega položaja žensk v ptujskem mestnem pravu tudi Elke Hammer-Luza poudarja, da statutarna določila obravnavajo ženske kot enako sposobne storitve kaznivih dejanj kot moške. Vendar hkrati izpostavlja, da so bile ženske v določenih okoliščinah vendarle obravnavane in kaznovane nekoliko drugače.¹⁷ Če je bila storilka kaznivega dejanja noseča, je ni bilo mogoče obsoditi na smrt. Izvršitev kazni je bila odložena do rojstva otroka. V primeru telesne kazni – npr. bičanje – pa je morala biti ta izvršena tako, da ni ogrozila življenja še nerojenega otroka (STPT 1376, čl. 26–27; STPT 1513, čl. 21). Takšna statutarna določila so popolnoma skladna s srednjeveškimi pravnimi interpretacijami. Že *Saško zrcalo* iz začetka 13. stoletja je namreč določalo, da se nosečnico sme kaznovati le na koži in laseh. Hammer-Luza vzroka te posebne obravnave ne vidi izključno v dojemanju žensk kot posebej ranljivih in zato potrebnih zaščite, temveč jo pripisuje pomenu življenja še nerojenega otroka. To se jasno kaže tudi v visokih kaznih, predpisanih za detomor (Hammer-Luza, 2003, 184–185; prim. Kocher, 1997, 183–184; Rublack, 1999, 14, 63, 91). *Malefične svoboščine Ljubljančanov* so detomorilki denimo določale pokop pri živem telesu, skozi njeno telo pa naj se zabode kol (Kambič, 2005, 43). V praksi pa so bile pogostejše izrečene milejše kazni, kot so obglavljenje ter šibanje in morda tudi izgov (Fabjančič 1944–1945, 96; Golec, 2005, 158–159).

17 Kot v svoji raziskavi opozarja Sanne Muurling, naj bi se sodna obravnava »ženskega« nasilja v nekaterih pogledih razlikovala od obravnave »moškega«. Ženske naj bi bile obravnavane posebej prizanesljivo, in sicer zaradi predpostavke o njihovi šibkosti (lat. *infirmitas sexus*) in potrebni zaščiti (angl. *chivalry theory*) (Muurling, 2021, 114–115).

Tudi statutarna določila severnojadranskih komunov so žensko predvidela kot možno povzročiteljico kaznivega dejanja. Delikti so zajemali ogrožanje varnosti in nezvestobo mestni oblasti ter tudi odnos ženske do someščanov in njihovega premoženja. K tistim, ki so pomenili grožnjo mestni skupnosti, so statuti štelili kazni za ženske (in moške), ki bi ponoči po tretjem zvonjenju hodile po mestu brez ognja (Izola) (STIZ II, kn. I, čl. 61); se povzpele na stolp, da bi se od tam upirale mestni skupnosti (Piran) (STPI I, kn. II, čl. 18); izdajo oziroma »paktiranje« proti koristi, časti in položaju mesta (Trst); prepoved zlivanja gnojnice in druge umazanije ob cerkvah (Koper) itd. (Mihelič, 1997b, 96–97; 1999, 344–345; 2013, 73).

Pripadnice »nežnejšega« spola so bile pred pregovorno roko pravice privedene tudi zaradi drugih kaznivih dejanj, čeprav so bile obtožene in/ali obsojene redkeje kot moški. Po mnenju Carol Lansing je bilo v srednjeveški Evropi približno 20 % vseh obsojenih zločincev žensk (Lansing, 2006, 180). Susanna Burghartz pa v svoji študiji, osredotočeni na Zürich ob koncu 14. stoletja, navaja 3–20 % in hkrati opozarja, da je stopnja ženskega kriminala v predmoderni Evropi, upoštevajoč različne dejavnike, lahko zelo variirala (Burghartz, 1991, 49).

Ženske so se na zatožni klopi ob kršenju javnega reda in miru znašle tudi zaradi oškodovanja zasebne lastnine, ki je bilo posledica goljufije in manjše ali večje kraje. Obtožbe so običajno vključevale (manjše) oportunistične kraje, značilne zlasti za revnejše ženske, ki naj bi bile, v nasprotju s tradicionalnimi zgodovinskimi interpretacijami, pogostejši vzrok za pregon žensk kot t. i. zločini iz strasti. Lažji moralni prekrški, tj. preklinjanje in žalitve, povezane predvsem s častjo in z ugledom posameznice, s skrbjo te za otroke ter s preklinjanjem svetnic in svetnikov, so bili pogosti, kljub prizadevanjem oblasti za zatrtje naštetega (STIZ II, kn. I, čl. 1, 15; STPI I, kn. II, čl. 1; Mihelič, 1999, 345–346; 2013, 74–75; prim. Kamp, 2019, 72; Muurling, 2021, 212–214).

Pogosti so bili tudi delikti zoper spolno moralo, kot so bigamija, poliandrija, konkubinat, prešuštvo in skrivna poroka. Medtem ko v piranskem statutu ni zaslediti norm, ki bi te sankcionirale, to ne velja za druge primorske komune (Izola, Koper, Trst). Podobno neskladje glede kaznovanja je zaznati tudi pri mestih v notranjosti. Medtem ko *Malefične svoboščine Ljubljančanov* vsebujejo ta določila (Kambič, 2005, 35–59), v ptujskem statutu niso navedena. Po mnenju Darje Mihelič lahko iz tega sklepamo o večjem številu deliktov, s katerimi so se v primerjavi s Piranom ali Ptujem soočali v Izoli, Kopru, Ljubljani in Trstu (Mihelič, 1997b, 97–98; 2013, 75). Vendar je pri tem treba upoštevati tudi morebitne različne poudarke v statutarjem pravu posameznega mesta ter druge predpise in/ali pravne običaje, ki so uravnavali te delikte, za katere so bila poleg tega še pristojna cerkvena sodišča.

Ženske so svoje someščane lahko ogrožale tudi s fizičnim nasiljem. Drugi člen prve knjige izolskega statuta žensko tozadevno obravnava enako kot moškega, medtem ko je bila za tujca predvidena višja oziroma strožja kazni (STIZ II, kn. I, čl. 2).

Čeprav so bile okoliščine, iz katerih je izbruhnilo »žensko« medosebno nasilje, tudi primerljive z »moškim«, naj bi spola v svojih obtožbah in pričevanju uporabljala precej drugačne narativne strategije, skladne s predstavami o idealni družbeni vlogi

spolov. Po mnenju Joachima Eibacha (2000, 669–688) naj bi se ženske v okviru kazenske obravnave namerno prikazovale kot šibke in nenaklonjene nasilnemu reševanju sporov, medtem ko Natalie Zemon Davis (1987) ni delila tega mnenja. Opaznejša spolno specifična metoda pripovedovanja se namesto tega nanaša na opis oziroma navedbo prostora. Do zločina nad žensko ali delikta z njene strani naj bi tako praviloma prišlo na njenem domu ali v njegovi bližini. To je popolnoma skladno z vidika primerne vedenja posameznega družbenega spola, ki je vlogo ženske v teoriji omejeval le na domače ognjišče (Muurling, 2021, 170–171; Phipps & Youngs, 2021, 5–7).

Ženske naj bi bile tudi redkeje obtožene fizičnega nasilja. Toda študije zadnjih let so ovrgle navedeno predpostavko in z novimi metodološkimi pristopi dokazale, da je šlo za precej pogost delikt tudi med ženskami. Raziskovanje otežuje zlasti pomanjkanje ohranjenih virov, kar je prav tako treba pripisati dejstvu, da so ženske svoje konflikte pogosto razreševale z manj formalnimi, izvensodnimi praksami reševanja sporov. Zločin so zagrešile iz različnih vzrokov in pri tem posegale po različnih metodah. Medtem ko je bila uporaba hladnega in strelnega orožja »rezervirana« za moške, so ženske uporabljale t. i. priročna orožja, npr. kamenje ali palico. Enako je veljalo tudi za moške (Walker, 2003, 79; Muurling, 2021, 121–124, 138–139, 145).

Eden izmed primerov takšne uporabe priročnega orožja je spor, ki ga je konec avgusta 1522 obravnaval ljubljanski mestni svet. V dolgotrajni sovražnosti med družinama Tomana in Wolfganga Šmida, ki je eskalirala v fizično nasilje, je Wolfgangova žena pri napadu na Tomanovo uporabila lonec, medtem ko se je Toman nad Wolfgangovo ženo znesel s kladivom (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 57v–58r, 29. avgust 1522; prim. Oman, 2022, 999–1002).

Pogosto pa so se ženske odločale tudi za zastrupitev svojih žrtev.¹⁸ Izolski statut je ženski, ki je bila obsojena, da je dala komu jesti ali piti kaj takega, zaradi česar bi lahko umrl, grozil z grmado, moškemu pa z obešanjem (STIZ II, kn. I, čl. 47). Enako je določal tudi piranski statut (STPI I, kn. II, čl. 23). Pri tem je vredno izpostaviti, da se posameznice niso zatekle k zastrupitvi zaradi odpora do fizičnega nasilja ali pomanjkanja fizične moči, temveč predvsem zato, ker je bilo tako lažje prikriti umor – za žensko je bilo preprosteje, manj vpadljivo in manj nevarno kupiti podganji strup kot uporabiti orožje. Že zato, ker je kot gospodinja in pripravljavka hrane lahko tudi relativno preprosto podtaknila strup svoji žrtvi (Hanawalt, 1989, 129–130, 135; Lansing, 2006, 180).

Navedena so le nekatera izmed kaznivih dejanj, zaradi katerih so bile ženske obravnavane kot prestopnice. Ljudske vraže skupaj s poskusi določitve meje med družbeno sprejemljivim in družbeno nesprejemljivim vedenjem na osnovi posvetnih in verskih norm pa so ustvarile še en vidik kriminalizacije, ki se nanaša predvsem (toda ne izključno) na ženske, tj. čarovništvo. Tako v Piranu kot v

18 V srednjem veku to sicer naj ne bi veljalo za kaznivo dejanje, storjeno osebi, temveč za obliko čarovništva (Kovačič, 2008a, 31–32).

Izoli so določila predvidela tudi kazni, povezane z magijo in vraževerjem, ter v primeru nenavadne ljubezni ali sovraštva, ki naj bi bila povzročena s čaranjem ali s hudičevimi zvijačami. Piranski statut iz leta 1307 je za prekršek predpisoval kazen v višini 40 liber, kar je bila mdr. denarna protivrednost petih volov. V primeru plačilne nezmožnosti je sledilo šibanje in vžiganje znamenj, medtem ko je v primeru bega sledil izgon, dokler kazen ni bila poravnana. Za primerjavo, nekoliko mlajši izolski statut ni predvidel denarne kazni za to kaznivo dejanje, zgolj bičanje in ožigosanje ter izgon iz komuna, toda za vedno (Mihelič, 1999; 2013; STPI I, kn. II, čl. 24; STIZ II, kn. I, čl. 48; kn. II, čl. 23).

SKLEP

Analiza obravnavane tematike in (re)interpretacija statutarnih določb pokaže, da so nekatere norme krepile izključenost žensk in jim s tem (ne)namenoma pripisovale določeno stopnjo družbene tujosti. Nekatere določbe so žensko sicer ščitile pred strogo patriarhalno ureditvijo, medtem ko so jo druge nedvomno podrejele soprogu. Jasno zapisana hierarhija spolov je ženski vedno določala inferioren položaj, zaradi česar se tudi meščanska žena in hči nikoli nista mogli popolnoma enačiti s polnopravnim meščanom.

Že od antike dalje, izhajajoč iz spisov Hipokrata, Platona, Aristotela in Galena, so bile ženske razumljene kot »zmota narave«, »spodleteli« oziroma »nepopolni« moški (Bock, 2004, 12–13; Janega, 2023, 14–21). V skladu s temi interpretacijami je mogoče govoriti o svojevrstni obliki t. i. prirojenega tujstva, ki je ženske spremljalo od rojstva, podobno kot pripadnike nekaterih družbenih, etničnih ali verskih skupin.

Ideal hierarhije spolov, ki je ženski vedno določal podrejen položaj v primerjavi z možem, je tujost žensk poudarjal v primeru medkrajevnih porok. Ženska, ki se je poročila z moškim iz drugega mesta, je formalno izgubila pripadnost svoji rojstni skupnosti, v moževi pa ni bila v celoti sprejeta kot enakovredna članica. Posledično sta jo lahko obe skupnosti videli kot tujko. Čeprav analiza ne ponuja dokončnih sklepov, si raziskovalna teza zasluži nadaljnjo obravnavo.

Kljub marginalizaciji so ženske, podobno kot nekatere skupine moških tujcev, pomembno prispevale h gospodarski blaginji mesta, vendar so ostajale izključene iz polnopravne politične participacije. Statutarna ureditev je ščitila gospodarske interese svojih polnopravnih prebivalcev pred tujci, saj sta obrt in trgovina predstavljali ključni dejavnosti mestnega načina življenja in preživetja. Analiza statutarnih določil pokaže, da so bile ženske, podobno kot nekateri tujci, podvržene določenim omejitvam, ki so jih postavljale v inferioren položaj. Njihovo delo je bilo večinoma nižje kvalificirano, manj cenjeno in slabše plačano.

Tako kot tujce je treba tudi ženske obravnavati kot heterogeno družbeno skupino. Njihov položaj v mestu so pogojevali številni dejavniki, npr. družbeni status, ki je bil praviloma neločljiv od premoženja. Posledično so nekatere uživale določene privilegije, medtem ko so bile druge, zgolj zaradi narave svojega dela, potisnjene na

rob skupnosti. To je veljalo predvsem za prostitutke, katerih marginalizacijo, tujost v moralnem redu, so dodatno podkrepili oblačilni redi in omejitve gibanja. Na njihovo družbeno manjvrednost kažeta tudi diskurz o prostituciji in njihova posebna kazenskoppravna obravnava. Po nekaterih statutarjih določilih, npr. v Trstu, posilstvo in/ali ugrabitev prostitutke namreč sploh nista veljala za delikt.

Določeno stopnjo tujosti ženskega spola je mogoče izpeljati tudi iz pravnega položaja, zlasti aktivne participacije na sodiščih kot različne kazenskoppravne obravnave pravnih subjektov. Kazenskoppravna statutarja določila na predmodernem Slovenskem jasno navajajo, da je tujca treba obravnavati drugače kot polnopravnega meščana. Čeprav analiza pokaže, da so ženske v kazenskoppravnih zadevah uživale položaj, ki je bil bolj soroden obravnavi polnopravnih meščanov kot obravnavi tujcev, pa je bila ženska kot pravni subjekt, kljub formalni enakopravnosti, obravnavana nekoliko drugače.

Čeprav srednjeveški in novoveški normativni viri iz slovenskih zgodovinskih dežel žensk neposredno praviloma ne obravnavajo kot tujk, pričujoča analiza pokaže, da so bila njihova življenja, zaradi relativne izključenosti, ki so jo podpirali pravo, religija in znanost, primerljiva z življenji tujcev in ustaljenih nemeščanskih prebivalcev mesta, ki so jim meščani pripisovali določeno stopnjo tujosti. Prispevek pokaže, da je spol, v prepletu z drugimi družbenimi dejavniki, ključno sooblikoval identiteto posameznic in določal njihovo stopnjo vključenosti v mestno skupnost. Življenjske izkušnje žensk odsevajo kompleksno obliko tujstva, saj so bile hkrati integralni del in obenem marginalne članice svojih mest. Utemeljeno je torej razmišljati o ženskah kot o do neke mere tujkah v lastnem mestu, pri čemer gre za večplastno, spremenljivo in s kontekstom pogojeno obliko tujstva, ki presega poenostavljene razlage.

WOMEN, FOREIGNERS IN THEIR URBAN COMMUNITIES?: THE STATUS OF WOMEN IN THE LIGHT OF CITY STATUTES

Veronika KOS

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment

Čentur 1f, 6273 Marežice, Slovenia

e-mail: veronika.kos@irris.eu

SUMMARY

This paper examines the status of urban women in late mediaeval and early modern Slovene lands by reinterpreting statutory provisions from Izola, Koper, Piran, and Ptuj, as well as other sources. It argues that certain statutory norms reinforced women's exclusion from full civic belonging, at times equating them with foreigners. While some stipulations offered protection against rigid patriarchal frameworks, others clearly subordinated women to male authority within marriage. Despite their marginalisation, women played a crucial role in the urban economy, as did certain groups of foreigners. However, they remained constrained by legal and social norms that placed them at the lower end of the city's socioeconomic hierarchy. Some of them were in a better position, while others were treated as marginal, as a sort of foreigners in their urban community, solely due to the nature of their work. A certain level of women's foreignness can also be deduced from their treatment in criminal law. The paper suggests that gender, in conjunction with other social determinants, played an important role in defining urban identity and inclusion. Women's lived experiences reflect a complex and multifaceted form of strangerhood, rendering them both integral to and marginal within their urban communities.

Keywords: foreigners, women's history, statutes, Istria, Ptuj, Middle Ages, early modern period

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- ARS 721** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Gospostvo Bled (1480–1881) (fond SI_AS_721).
- Bardsley, Sandy (2006):** *Venomous Tongues: Speech and Gender in Late Medieval England*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Bardsley, Sandy (2007):** *Women's Roles in the Middle Ages*. London, Greenwood.
- Beattie, Cordelia (2007):** *Medieval Single Women: The Politics of Social Classification in Late Medieval England*. Oxford, Oxford University Press.
- Beattie, Cordelia (2021):** *Choosing Chancery? Women's Petitions to the Late Medieval Court of Chancery*. V: Phipps, Teresa & Deborah Youngs (ur.): *Litigating Women: Gender and Justice in Europe, c. 1300–c. 1800*. London – New York, Routledge, 99–115.
- Bellavitis, Anna (2023):** *Urban Markets*. V: Macleod, Catriona, Shepard, Alexandra & Maria Ågren (ur.): *The Whole Economy: Work and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 136–163.
- Bennett, Judith M. & Amy M. Froide (1998):** *A Singular Past*. V: Bennett, Judith M. & Amy M. Froide (ur.): *Singlewomen in the European Past, 1250–1800*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1–37.
- Bock, Gisela (2004):** *Ženske v evropski zgodovini*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Bolton, Herbert E. (1987):** *The Hasinais: Southern Caddoans as Seen by the Earliest Europeans*. Norman, University of Oklahoma Press.
- Brundage, James A. (2009):** *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. Chicago – London, The University of Chicago Press.
- Burghartz, Susanna (1990):** *Leib, Ehre und Gut: Delinquenz in Zürich Ende des 14. Jahrhunderts*. Zürich, Chronos Verlag.
- Burghartz, Susanna (1991):** *Kein Ort für Frauen? Städtische Gerichte im Spätmittelalter*. V: Lundt, Bea (ur.): *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter. Fragen, Quellen, Antworten*. München, Wilhelm Fink Verlag, 49–64.
- Capp, Bernard (2004):** *When Gossips Meet: Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England*. Oxford, Oxford University Press.
- Cesco, Valentina (2011):** *Female Abduction, Family Honor, and Women's Agency in Early Modern Venetian Istria*. *Journal of Early Modern History*, 15, 4, 349–366.
- Crowther, Kathleen (2017):** *Sexual Difference*. V: Rublack, Ulinka (ur.): *The Oxford Handbook of the Protestant Reformations*. Oxford, Oxford University Press, 667–687.
- Čeč, Dragica (2011):** *Funkcije govoric in njihovih nosilcev v podeželskih skupnostih*. *Acta Histriae*, 19, 4, 703–728.
- Darovec, Darko & Darja Mihelič (2024):** *Statuti komuna Koper*. Koper, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja.
- Darovec, Darko & Janez Šumrada (2006):** *Statut piranskega komuna iz leta 1384*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Pokrajinski arhiv Koper.

- Darovec, Darko (2017):** Blood Feud as Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution. *Acta Histriae*, 25, 1, 57–96.
- Darovec, Darko (2023):** The Genesis of Koper Medieval Statutes (1238–1423). *Acta Histriae*, 31, 4, 743–776.
- Delameillieure, Chanelle (2021):** Shades of Consent: Abduction for Marriage and Women's Agency in the Late Medieval Low Countries. V: Phipps, Teresa & Deborah Youngs (ur.): *Litigating Women: Gender and Justice in Europe, c. 1300–c. 1800*. London – New York, Routledge, 48–62.
- Donohoe, Felicity (2023):** “Hand him over to me and I shall know very well what to do with him”: The Gender Map and Ritual Native Female Violence in Early Modern America. <http://www.scottishwordimage.org/debatingdifference/DONOHOE.pdf> (zadnji dostop: 2023-02-14).
- Duby, Georges (1994):** *Love and Marriage in the Middle Ages*. Cambridge, Polity Press.
- Dunn, Caroline (2013):** *Stolen Women in Medieval England: Rape, Abduction, and Adultery, 1100–1500*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Eibach, Joachim (2000):** Böse Weiber und grobe Kerle. Delinquenz, Geschlecht und soziokulturelle Räume in der frühneuzeitlichen Stadt. V: Blauert, Andreas & Gerd Schwerhoff (ur.): *Kriminalitätsgeschichte: Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne*. Konstanz, Universitätsverlag Konstanz, 669–688.
- Erickson, Amy Louise & Ariadne Schmid (2023):** Migration. V: Macleod, Catriona, Shepard, Alexandra & Maria Ågren (ur.): *The Whole Economy: Work and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 164–199.
- Fabjančič, Vladislav (1944–1945):** Ljubljanski krvniki. Smrtne obsodbe in tortura pri mestnem sodišču v Ljubljani 1524–1775. *Glasnik Muzejskega društva za Kranjsko*, XXV–XXVI, 88–104.
- Faggion, Lucien (2016):** Violence, Rites and Social Regulation in the Venetian Terra Firma in the Sixteenth Century. V: Davies, Jonathan (ur.): *Aspects of Violence in Renaissance Europe*. London – New York, Routledge, 216–239.
- Finch, Andrew (1992):** Women and Violence in the Later Middle Ages: The Evidence of the Officiality of Cerisy. *Continuity and Change*, 7, 1, 23–45.
- Finnane, Mark (2001):** “Payback”, Customary Law and Criminal Law in Colonised Australia. *International Journal of the Sociology of Law*, 29, 4, 293–310.
- Goldberg, P. J. P. (2006):** Work: Towns. V: Schaus, Margaret C. (ur.): *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. New York, Routledge, 256–258.
- Goldsmith, James L. (1995):** The Crisis of the Late Middle Ages: The Case of France. *French History*, 9, 4, 417–450.
- Golec, Boris (2005):** Ljubljanski malefični red iz leta 1514 v sodni praksi. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov*. Ljubljana, Pravna fakulteta, 139–163.
- Grochowina, Nicole (2005):** Less Favored – More Favored? Women's Approaches to Property After Re-Marriage During the Second Half of the 18th Century. *Fund Og Forskning*, 44, 3, 1–15.

- GZL II** – Otorepec, Božo (ur.) (1957): Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 2. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv Ljubljana – Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- GZL X** – Otorepec, Božo (ur.) (1965): Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. 10. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv Ljubljana – Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- GZM III** – Mlinarič, Jože (ur.) (1977): Gradivo za zgodovino Maribora. 3. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM V** – Mlinarič, Jože (ur.) (1979): Gradivo za zgodovino Maribora. 5. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM VI** – Mlinarič, Jože (ur.) (1980): Gradivo za zgodovino Maribora. 6. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM VII** – Mlinarič, Jože (ur.) (1981): Gradivo za zgodovino Maribora. 7. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM VIII** – Mlinarič, Jože (ur.) (1982): Gradivo za zgodovino Maribora. 8. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM X** – Mlinarič, Jože (ur.) (1984): Gradivo za zgodovino Maribora. 10. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM XI** – Mlinarič, Jože (ur.) (1985): Gradivo za zgodovino Maribora. 11. zvezek. Listine 1500–1550. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- Hajdinjak, Boris (2004)**: Gospe Ptujске: Ženske v prvih treh generacijah gospodov Ptujskih. V: Žižek, Aleksander (ur.): Ženske skozi zgodovino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 69–82.
- Hammer-Luza, Elke (2003)**: Die Stellung der Frau im Pettauer Stadtrecht. V: Mestni statut 1513 = Das Stadtrecht von Ptuj aus dem Jahre 1513: Mednarodni simpozij Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru. Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, 177–193.
- Hanawalt, Barbara A. & Anna Dronzek (2011)**: Women in Medieval Urban Society. V: Mitchell, Linda E. (ur.): Women in Medieval Western European Culture. New York, Routledge, 31–46.
- Hanawalt, Barbara A. (1989)**: The Female Felon in Fourteenth Century England. V: Mosher Stuard, Susan (ur.): Women in Medieval Society. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 125–140.
- Hernja Masten, Marija (1997)**: Dva ptujška statuta 1376 in 1513. V: Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru: mestni statut 1376. Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, 63–104.
- Hernja Masten, Marija (1999)**: Ptuj v času nastanka mestnega statuta 1513. V: Hernja Masten, Marija (ur.): Statut mesta Ptuja 1513. Ptuj – Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ptuj – Založba ZRC, 8–30.
- Hernja Masten, Marija (2023)**: Ptujski mestni statut 1513. V: Zdravec, Dejan & Katja Zupanič (ur.): Ptuj v 16. stoletju: Zbornik referatov ob 510. obletnici nastanka ptujškega mestnega statuta iz leta 1513. Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, 9–37.
- Holz, Eva (2001)**: Sol kot državni monopol. Od cesarice Marije Terezije do marčne revolucije leta 1848. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 11, 1, 105–120.

- Hunt, Margaret R. & Alexandra Shepard (2023):** Introduction: Producing Change. V: Macleod, Catriona, Shepard, Alexandra & Maria Ågren (ur.): *The Whole Economy: Work and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1–26.
- Janega, Eleanor (2023):** The Once and Future Sex: Going Medieval on Women's Roles in Society. New York, W. W. Norton & Company.
- Kambič, Marko (2005):** Prevod. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov*. Ljubljana, Pravna fakulteta, 35–59.
- Kambič, Marko (2010):** Dednopravni položaj hčere po statutih piranskega komuna: recepcija ali kontinuiteta rimskega prava. *Acta Histriae*, 18, 4, 769–788.
- Kambič, Marko (2012):** Tutela impuberum v historični perspektivi s poudarkom na statutih srednjeveških primorskih mest na Slovenskem. *Zbornik znanstvenih razprav*, 72, 117–147.
- Kambič, Marko (2013):** Položaj zapustnikovih potomk po izbranih srednjeveških pravnih virih na Slovenskem s poudarkom na primorskih komunih. V: Verginella, Marta (ur.): *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete – Studia Humanitatis, 37–60.
- Kambič, Marko (2021):** Kazenskopravni položaj žensk v zgodnjem novem veku skozi prizmo ljubljanskih Malefičnih svoboščin. V: Ferle, Mojca & Irena Žmuc (ur.): *Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva*. Ljubljana, Mestni muzej – Muzej in galerije mesta Ljubljane, 37–53.
- Kamp, Jeannette (2019):** *Crime, Gender and Social Control in Early Modern Frankfurt am Main*. Leiden, Brill.
- Kirshner, Julius (2001):** Women Married Elsewhere: Gender and Citizenship in Italy. V: Jacobson Schutte, Anne, Kuehn, Thomas & Silvana Seidel Menchi (ur.): *Time, Space, and Women's Lives in Early Modern Europe*. Kirksville, Penn State University Press, 117–152.
- Knauer, Elfriede Regina (2002):** Portrait of a Lady? Some Reflections on Images of Prostitutes from the Later Fifteenth Century. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 47, 95–117.
- Kocher, Gernot (1997):** Der Burger und sein Recht in der Mittelalterlichen Stadt. V: *Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru: mestni statut 1376*. Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, 173–188.
- Kos, Dušan (1998):** Kdor z mestom ne trpi, naj se z mestom ne krepí: Ptujski statut iz leta 1376, člen 94. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino.
- Kos, Dušan (2006):** Statut izolskega komuna iz leta 1360. Koper – Rijeka, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Državni arhiv u Rijeci.
- Kos, Dušan (2015):** Zgodovina morale 1: Ljubezen in zakonska zveza na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU.
- Kos, Dušan (2016):** Zgodovina morale 2: Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU.

- Kos, Dušan (2017):** Ljubezen, greh in kazen: Podobe in razvoj ljubezenske morale na Slovenskem do 19. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU.
- Kovačič Dadić, Mojca (2010):** »Živeti in umreti moraš z njim, pa kakršenkoli že je!«. Vzgoja in izobrazba elitnih žensk v srednjeveških mestih. *Zgodovinski časopis*, 64, 3–4, 262–324.
- Kovačič Dadić, Mojca (2011):** Ženske iz srednjeveške mestne elite in njihova poslovna sposobnost. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 410–438.
- Kovačič, Mojca (2002):** »Prijazne, pobožne, skromne, čednostne in plemenite« – Kako je Paolo Santonino videl in opisal ženske in kako so ženske dejansko živele. *Zgodovinski časopis*, 56, 1–2, 95–132.
- Kovačič, Mojca (2003):** »Meretrix publica« in »putana« v istrskih in osrednjih slovenskih mestih: o prostituciji v srednjem veku. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 13, 2, 311–326.
- Kovačič, Mojca (2004a):** Poroka in položaj ženske znotraj zakonske zveze v srednjeveških istrskih in celinskih mestih ter v Trstu. V: Žižek, Aleksander (ur.): *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 259–276.
- Kovačič, Mojca (2004b):** Žrtve prostitucije v srednjeveški Istri. *Acta Histriae*, 12, 1, 197–218.
- Kovačič, Mojca (2007):** Ženska v plemiškem kontekstu v srednjem veku na Slovenskem (doktorska disertacija). Ljubljana, Univerza v Ljubljani.
- Kovačič, Mojca (2008a):** Veronika Deseniška – nesrečne ljubezni in prepovedane poroke v srednjem veku. V: Keber, Katarina & Katarina Šter (ur.): *Historični seminar 6*. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU, 9–39.
- Kovačič, Mojca (2008b):** Viri za zgodovino žensk v srednjem veku. *Zgodovinski časopis*, 62, 3–4, 323–349.
- Kovačič, Mojca (2009):** Položaj žensk v srednjem veku na Slovenskem. *Zgodovina v šoli*, 18, 1–2, 31–39.
- Kramar, Janez (2003):** Mesto ribičev in delavcev. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije – Lipa.
- Kramer, Heinrich & James Sprenger (1948 [1486]):** *Malleus Maleficarum*: Translated with an Introduction, Bibliography and Notes by the Rev. Montague Summers. London, The Pushkin Press.
- Kuehn, Thomas (2003):** Fama as a Legal Status in Renaissance Florence. V: Fenster, Thelma & Daniel Lord Smail (ur.): *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*. Ithaca – London, Cornell University Press, 27–46.
- La Roncière, Charles de (2001):** La vita privata dei notabili toscani alle soglie del Rinascimento. V: Duby, Georges & Philippe Ariès (ur.): *La vita privata dal feudalismo al Rinascimento*. Roma – Bari, Laterza, 130–251.
- Laitinen, Riitta (2017):** Home, Urban Space and Gendered Practices in Mid-Seventeenth-Century Turku. V: Simonton, Deborah (ur.): *The Routledge History Handbook of Gender and the Urban Experience*. Abingdon, Routledge, 142–152.

- Lansing, Carol (2003):** *Concubines, Lovers, Prostitutes: Infamy and Female Identity in Medieval Bologna*. V: Findlen, Paula, Fontaine, Michelle M. & Duane J. Osheim (ur.): *Beyond Florence: The Contours of Medieval and Early Modern Italy*. Stanford, Stanford University Press, 85–100.
- Lansing, Carol (2006):** *Crime and Criminals*. V: Schaus, Margaret C. (ur.): *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. New York, Routledge, 180–181.
- Lanzinger, Margareth & Janine Maegraith (2021):** *Women Negotiating Wealth: Gender, Law and Arbitration in Early Modern Southern Tyrol*. V: Phipps, Teresa & Deborah Youngs (ur.): *Litigating Women: Gender and Justice in Europe, c. 1300–c. 1800*. London – New York, Routledge, 152–172.
- Lidman, Satu (2018):** *Gender, Violence and Attitudes: Lessons from Early Modern Europe*. New York, Routledge.
- LJU 488** – Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Zapisniki mestnega sveta, stara serija (Cod. I) (fond SI_ZAL_LJU/0488).
- Mahnič, Katja (2006):** *Srednjeveški ženski pečati iz Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije – Arhiv Republike Slovenije.
- McRee, Benjamin R. & Trisha K. Dent (2011):** *Working Women in the Medieval City*. V: Mitchell, Linda E. (ur.): *Women in Medieval Western European Culture*. New York, Routledge, 241–256.
- Mihelič, Darja (1978):** *Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja*. Zgodovinski časopis, 32, 1–2, 23–36.
- Mihelič, Darja (1997a):** *Cene obrtnih storitev v mestih slovenskega prostora pred sredo 14. stoletja (Primorje – notranjost)*. Annales, 7, 10, 117–124.
- Mihelič, Darja (1997b):** *Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta*. Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana), 7, 1, 87–102.
- Mihelič, Darja (1999):** *Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre*. Acta Histriae, 7, 7, 329–348.
- Mihelič, Darja (2000):** *Ženska čast v istrskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.–15. stoletje)*. Acta Histriae, 8, 1, 29–40.
- Mihelič, Darja (2001):** *Udeležba žena v kazenskih procesih: Piran, 1302–1325*. Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana), 11, 1, 45–55.
- Mihelič, Darja (2002):** *Crafts and Trades Practised by Women in Urban Settlements in the Territory of Slovenia During the Middle and Early Modern Ages*. Annales, Series Historia et Sociologia, 12, 2, 307–320.
- Mihelič, Darja (2004):** *Žena v predkapitalističnem obdobju na Slovenskem*. V: Žižek, Aleksander (ur.): *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 23–30.
- Mihelič, Darja (2013):** *Srednjeveška Pirančanka med zakonodajo in prakso*. V: Verginella, Marta (ur.): *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete – Studia Humanitatis, 61–88.
- Mitchell, Linda E. (2011):** *Introduction: Sources for the History of Medieval Women*. V: Mitchell, Linda E. (ur.): *Women in Medieval Western European Culture*. New York, Routledge, ix–xiv.

- Mogorović Crljenko, Marija (2006):** Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću. Zagreb, Srednja Europa.
- Mogorović Crljenko, Marija (2012):** Druga strana braka: nasilje i legitimnost u (izvan) bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća. Zagreb, Srednja Europa.
- Mogorović Crljenko, Marija (2014):** The Abduction of Women for Marriage: Istria at the Beginning of the Seventeenth Century. *Acta Histriae*, 22, 3, 617–632.
- Morteani, Luigi (1888):** Isola ed i suoi statuti. Parenzo, Gaetano Coana.
- Morteani, Luigi (1988 [1888]):** Izola in njeni statuti. V: Stari statuti Kopra, Izole in Pirana: Razstava Pokrajinskega arhiva Koper. Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 7–8.
- Mosher Stuard, Susan (1986):** “To Town to Serve”: Urban Domestic Slavery in Medieval Ragusa. V: Hanawalt, Barbara A. (ur.): *Women and Work in Pre-industrial Europe*. Bloomington (IL), University Press, 39–55.
- Mummey, Kevin & Kathryn Reyerson (2011):** Whose City is This? Hucksters, Domestic Servants, Wet-Nurses, Prostitutes, and Slaves in Late Medieval Western Mediterranean Urban Society. *History Compass*, 9, 12, 910–922.
- Muurling, Sanne (2021):** Everyday Crime, Criminal and Gender in Early Modern Bologna. Leiden – Boston, Brill.
- Oman, Žiga (2022):** Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671). *Acta Histriae*, 30, 4, 973–1014.
- Opitz, Claudia (1992):** Life in the Late Middle Ages. V: Klapisch-Zuber, Christiane (ur.): *History of Women in the West, Volume II: Silences of the Middle Ages*. Cambridge – London, Belknap Press, 267–318.
- Opitz, Claudia (1999):** La vita quotidiana delle donne nel Tardo Medioevo (1250–1500). V: Klapisch-Zuber, Christiane (ur.): *Storia delle donne. Il Medioevo*. Roma – Bari, Laterza, 330–401.
- Pahor, Miroslav (1975):** Statut občine Piran iz leta 1274. *Zgodovinski časopis*, 29, 1–2, 77–88.
- PAM 0003** – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Trg Lenart v Slovenskih goricah (fond SI_PAM_0003).
- Phipps, Teresa & Deborah Youngs (2021):** Introduction. V: Phipps, Teresa & Deborah Youngs (ur.): *Litigating Women: Gender and Justice in Europe, c. 1300–c. 1800*. London – New York, Routledge, 1–13.
- Pickl, Othmar (1996):** Pomen Ptuja kot mednarodnega trgovskega mesta od 14. do 17. stoletja. V: Terbuc, Bojan, Hernja-Masten, Marija, Gačnik, Stanka, Šamperl-Purg, Kristina, Gačnik, Aleš, Lamut, Brane & Franc Milošič (ur.): *Ptujski zbornik VI/I*. Ptuj, Zgodovinsko društvo Ptuj, 463–490.
- Prestwich, Michael (1976):** *York Civic Ordinances, 1301*. York, Borthwick Publications.
- Ravnikar, Tone (2018):** Slovenj Gradec v srednjem veku. Maribor, Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča.
- Reyerson, Kathryn (2006):** Cities and Towns. V: Schaus, Margaret C. (ur.): *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. New York, Routledge, 143–144.

- Reyerson, Kathryn (2013):** *Urban Economies*. V: Bennett, Judith & Ruth Karras (ur.): *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe*. Oxford, Oxford University Press, 366–384.
- Rubin, Miri (2020):** *Cities of Strangers*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rublack, Ulinka (1999):** *The Crimes of Women in Early Modern Germany*. Oxford, Clarendon Press.
- Ruff, Julius R. (2001):** *Violence in Early Modern Europe 1500–1800*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
- Shahar, Shulamith (2003):** *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*. New York, Routledge.
- Simič, Vladimir (1997):** Ptujski statut iz leta 1376. V: *Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru: mestni statut 1376*. Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, 15–26.
- Simič, Vladimir (1998):** Ptujsko pravo v poznem srednjem veku. V: *Statut mesta Ptuj 1376: Študijska izdaja*. Maribor, Umetniški kabinet »Primož Premzl«, 45–93.
- Simonton, Deborah (2017):** *Gender and the Urban Experience – Introduction*. V: Simonton, Deborah (ur.): *The Routledge History Handbook of Gender and the Urban Experience*. Abingdon, Routledge, 1–6.
- Skinner, Patricia (2001):** *Women in Medieval Italian Society, 500–1200*. Harlow, Addison Lesley Longman.
- Steppan, Markus (2005):** *Sistem kaznovanja v ljubljanskih malefičnih svoboščinah iz leta 1514*. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov*. Ljubljana, Pravna fakulteta, 83–138.
- STIZ I – Kos, Dušan (ur.) (2006):** *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Založba Annales.
- STIZ II – Kos, Dušan & Mitja Sadek (ur.) (2010):** *Sari izolski statut od 14. do 18. stoletja: Prevod s študijo*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Univerzitetna založba Annales – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- STKP – Margetić, Lujo (ur.) (1993):** *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668*. Koper – Rovinj, Pokrajinski arhiv Koper – Centro di Ricerche Storiche Rovigno.
- STMU – Colombo, Franco (ur.) (1971):** *Gli statuti di Muggia del 1420*. Trst, Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia.
- STPI I – Pahor, Miroslav & Janez Šumrada (ur.) (1987):** *Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja I*. Ljubljana, SAZU.
- STPI II – Pahor, Miroslav & Janez Šumrada (ur.) (1987):** *Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja II*. Ljubljana, SAZU.
- STPT 1376 – Kos, Dušan (ur.) (1998):** *Statut mesta Ptuj 1376: Prepis in prevod*. V: *Statut mesta Ptuj 1376: Študijska izdaja*. Maribor, Umetniški kabinet »Primož Premzl«, 105–199.
- STPT 1513 – Kos, Dušan (ur.) (1999):** *Prepis in prevod statuta mesta Ptuja iz leta 1513*. V: Hernja Masten, Marija (ur.): *Statut mesta Ptuja 1513*. Ptuj – Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ptuj – Založba ZRC, 58–252.

- STTS I** – Szombathely, Marino de (ur.) (1930): Statuti di Trieste del 1350. Trst, L. Cappelli.
- STTS II** – Szombathely, Marino de (ur.) (1935): Statuti di Trieste del 1421. Trst, La Società di Minerva.
- Studer, Barbara (2002)**: Frauen im Bürgerrecht: Überlegungen zur rechtlichen und sozialen Stellung der Frau in spätmittelalterlichen Städten. V: Gerber, Roland & Barbara Studer (ur.): Neubürger im späten Mittelalter: Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550). Berlin, Duncker & Humblot, 169–200.
- Štih, Peter & Vasko Simoniti (2010)**: Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- van den Heuvel, Danielle (2019)**: Gender in the Streets of the Premodern City. *Journal of Urban History*, 45, 4, 693–710.
- van der Heijden, Manon (2016)**: Women and Crime in Early Modern Holland. Leiden – Boston, Brill.
- Verginella, Marta (2004)**: Zgodovina žensk ali ženska zgodovina?. V: Žižek, Aleksander (ur.): Ženske skozi zgodovino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 7–12.
- Vilfan, Sergij (1974a)**: Die mittelalterliche Stadt zwischen Pannonien und der Nordadria. Binnen- und Küstenstädte im slowenischen Raum. V: Nemzetközi Kultúrtörténeti szimpozion Mogensdorf: A pannon térség városainak és mezővárosainak fejlődése és jelentősége a 16–19. században. Szombathely, Vas megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya, 125–141.
- Vilfan, Sergij (1974b)**: Stadt und Adel. Ein Vergleich zwischen Küsten- und Binnenstädten zwischen der Oberen Adria und Pannonien. V: Rausch, Wilhelm (ur.): Die Stadt am Ausgang des Mittelalters. Linz, Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, 63–74.
- Vilfan, Sergij (1996)**: Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana, Slovenska matica.
- Walker, Garthine (2003)**: Crime, Gender and Social Order in Early Modern England. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wallach Scott, Joan (1986)**: Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91, 5, 1053–1075.
- Wallach Scott, Joan (2008)**: Unanswered Questions. *The American Historical Review*, 113, 5, 1422–1429.
- Ward, Jennifer (2016)**: Women in Medieval Europe: 1200–1500. London – New York, Taylor & Francis.
- Zemon Davis, Natalie (1987)**: Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France. Stanford, Stanford University Press.